

Muslim Society Amid the Tides of Conflicts and Changes

Imron Maluleem

Ph.D.(West Asian Studies), Professor,
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University

Abstract

Though people in the Islamic world are united by the same faith or shared ideology, dissension still arises when interests and power are concerned. Political conflicts in Muslim society in the Middle East take place both at the national and international levels, with and without intervention of other countries. There are also direct conflicts between Muslim countries and western Powers. Ideology clashes arise from the Muslims' pride in their distinguished cultures and their solutions to problems, and that the culture or civilization of people in this area is not compatible with the modern cultures. Such clashes include conflicts about types of political systems preferred, conflicts relating to nationalism, Arabism and Islamism, conflicts between the progressives and the conservatives, the modernists and fundamentalists, and the Shi'ites and the Sunnis.

The underlying cause of conflicts in the Muslim society stems from the fact that most Muslim reformers and rulers would like to quickly eliminate backwardness from their countries and thus hurriedly embrace all western ideas without considering the true nature of the Western world. Above all, they over-look the fact that the essence of their confrontation with the Western world is to maintain their own Islamic identity, or at least to guarantee that they will survive in the modern world without loss or violation of this identity and without any conflicts.

Key words : Muslim, society conflicts, changes

สังคมมุสลิมท่ามกลางกระแสความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง

อิมรอน มะลูลีม

Ph.D.(West Asian Studies), ศาสตราจารย์

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แม้ว่าโลกอิสลามจะมีศาสนาเดียวกันหรือมีอุดมการณ์ร่วมกัน แต่เมื่อมีความแตกแยกกันในเรื่องผลประโยชน์และอำนาจ ก็ทำให้เกิดความคิดขัดแย้งกันขึ้นได้ ความขัดแย้งทางด้านการเมืองในสังคมมุสลิมในตะวันออกกลางเกิดขึ้นทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ และความขัดแย้งระหว่างประเทศนั้นก็ทั้งที่มีและไม่มีประเทศอื่นแทรกแซง และยังมี ความขัดแย้งกับประเทศมหาอำนาจโดยตรงด้วย นอกจากนี้การที่มุสลิมแต่ละกลุ่มมีความคิดว่าตนมีวัฒนธรรมที่เด่นและมีแนวทางของตนเอง ประกอบกับปัญหาที่อยู่ในเบื้องต้นคือวัฒนธรรมหรืออารยธรรมของอาณานิคมนี้ไม่อาจไปกันได้กับกระแส วัฒนธรรมสมัยใหม่ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์หลายประการ อาทิ ความขัดแย้งเกี่ยวกับความนิยมระบอบการปกครองประเทศที่แตกต่างกัน ความขัดแย้งเกี่ยวกับความคิดชาตินิยม อาหรับนิยม และอิสลามนิยม ความขัดแย้งระหว่าง พวกหัวก้าวหน้า (Progressives) กับพวกหัวเก่า (Conservatives) ความขัดแย้งระหว่างพวกสมัยนิยม (Modernists) กับ พวกยึดถือหลักการเดิม (Fundamentalists) ความขัดแย้งระหว่างนิกายชีอะฮ์ (Shi'ites) กับนิกายซุนนี (Sunnis) เป็นต้น

สาเหตุมูลฐานของความขัดแย้งทางความคิดในสังคมมุสลิมคือ การที่นักปฏิรูปและผู้ปกครองมุสลิมหลายคน ปรารถนาที่จะขจัดความล้าหลังออกไปจากโลกมุสลิม จึงยอมรับเอาความคิดของตะวันตกมาทั้งหมด โดยมีได้นึกถึงธรรมชาติของโลกตะวันตก และมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าแก่นแท้ของการเผชิญหน้าระหว่างโลกมุสลิมกับโลกตะวันตกก็คือ เพื่อจะได้มีพลังที่จะสามารถรักษาเอกลักษณ์แบบอิสลามไว้ได้ หรืออย่างน้อยก็เพื่อจะรับประกันว่าตนจะอยู่ในโลกสมัยใหม่ได้โดยไม่สูญเสียหรือขัดแย้ง หรือละเมิดเอกลักษณ์นี้ไม่ว่าประการใด ๆ

คำสำคัญ : มุสลิม, ความขัดแย้งทางสังคม, การเปลี่ยนแปลง

ลักษณะของโลกอิสลามในปัจจุบันนี้ ก็คือ ความแตกแยกภายใน การแบ่งแยกเอกลักษณ์และดินแดนออกเป็นชิ้นส่วน ในบางแห่งนั้นเป็นผลของความกดดันทางการเมือง ในบางแห่งก็เป็นผลของภูมิศาสตร์ ซึ่งได้ทำให้อิสลามที่ตกอยู่ในอิทธิพลของอารยธรรมอื่น ๆ หรือระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ ดินแดนอิสลามที่ตกอยู่ท่ามกลางดินแดนอื่น ๆ นั้น เท่ากับการขาดทุนเนื่องจากกระแสด้านการเมืองการเจริญเติบโต

ของลัทธิไม่มีพระเจ้า (Atheism) และการไม่เชื่อความจริงในศาสนา (Secularism) (Braudel, 1993 : 95) ความขัดแย้งทางสังคมและศาสนาทำให้เกิดการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ ในหลายประเทศ

ในตะวันออกกลางเกือบทุกแห่งล้วนเต็มไปด้วยความไม่ลงรอยกัน เช่น การต่อสู้ระหว่างผู้นำ ระหว่างกลุ่ม ระหว่างพรรค ระหว่างผู้ที่ใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมกับผู้ที่ยึดมั่นกับประเพณีการ

เปลี่ยนให้เป็นสมัยใหม่ ระหว่างผู้นิยมการรวมรัฐอาหรับกับพวกที่ต้องการให้ประเทศเป็นอิสระ นอกจากนี้ตะวันออกกลางยังเป็นดินแดนที่อดีตสหภาพโซเวียตและสหรัฐอเมริกาต่างจับเคียวกันมาโดยตลอดเพื่อที่จะเข้าไปมีอิทธิพลอยู่ในดินแดนแถบนี้

ในทศวรรษที่ 50 ของสันนิบาตอาหรับ ความสัมพันธ์บางอย่างระหว่างรัฐอาหรับด้วยกันยังคงมีอยู่ แต่ก็มีบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าความรู้สึกเรื่องการเข้าครอบครองของชาติมหาอำนาจและความรู้สึกทั่วโลกอาหรับ ได้ถูกแบ่งออกอย่างหลอกลอก ๆ จะยังคงมีอยู่ก็ตาม แต่ความรู้สึกเช่นนี้ก็ค่อย ๆ หายไปและเกิดความรู้สึกชาตินิยมของแต่ละประเทศขึ้นแทน ปัญหาเรื่องปาเลสไตน์ยังคงเป็นเรื่องที่ประเทศอาหรับทุกประเทศสนใจและเป็นห่วงอยู่ แต่ในขณะที่เดียวกันโลกอาหรับก็ยุ่งยากและพรวนวิ้งมากขึ้นในทางการเมือง ในตอนนั้นประเทศสมาชิกผู้จัดตั้งสันนิบาตอาหรับ 7 ประเทศเท่านั้นที่เป็นประเทศเอกราช ก็ได้เพิ่มเป็น 21 ประเทศ รวมทั้งองค์การปลดปล่อยปาเลสไตน์ (PLO) ซึ่งถูกรับว่าเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ รวมทั้งโซมาเลียและจิบูตี (Djibuti) ซึ่งพูดไม่ได้เต็มปากว่าเป็นรัฐอาหรับด้วย ประเทศกลุ่มมักริบหรือครึ่งตะวันตกของโลกอาหรับ ซึ่งเมื่อก่อนเคยอยู่ห่าง ๆ ก็ได้เข้ามารวมอยู่ในเมืองอาหรับมากขึ้น ลิเบียซึ่งอยู่ทั้งในภาคตะวันตกและตะวันออกได้มีแนวโน้มในการนี้มากขึ้น รวมทั้งการย้ายสำนักงานใหญ่ของสันนิบาตอาหรับไปยังเมืองตูนีสเมืองหลวงของตูนิเซีย และการแต่งตั้งชาวตูนิเซียเป็นเลขาธิการของสันนิบาตนั้นด้วย

ความรุ่งเรืองของกิจการน้ำมันในทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 ก็ได้ทำให้แนวโน้มนี้เพิ่มขึ้นมาก ความสำคัญและอิทธิพลของประเทศแถบอ่าวเปอร์เซียที่มีน้ำมัน ซึ่งมีชาติอ่าวเปอร์เซียเป็นผู้นำก็เพิ่มขึ้นด้วย ราคาน้ำมันที่ตกไปในทศวรรษ 1980 หาได้ทำให้แนวโน้มนี้เปลี่ยนไปไม่ เพราะอำนาจทางเศรษฐกิจของประเทศแถบอ่าวยังคงอยู่ แนวโน้มที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การโยกย้ายอย่างมากของประชากรอาหรับต่าง ๆ คลื่นแรกคือ การอพยพของชาวปาเลสไตน์ เลบานอน และซีเรียในทศวรรษ 1950 ตามมาด้วยการโยกย้ายของชาวอียิปต์ในทศวรรษ 1960 และ 1970 ซึ่งย้ายไปทางตะวันตกสู่แอลจีเรียและลิเบีย หรือมิฉะนั้นก็ไป

ทางตะวันออกสู่แหลมอาระเบีย อิรัก และตูนิเซีย ปัญญาชนจำนวนมากจากชูดาน และต่อมาก็คือ ชาวยิวในเลบานอนก็ได้มาหางานทำในประเทศอาหรับอื่น ๆ ด้วย ผลก็คือ ทั้ง ๆ ที่โลกอาหรับ (นอกจากลิเบียของกัตดาฟี) ได้ละทิ้งแนวความคิดของการรวมตัวทางการเมืองกันตามแบบอียิปต์-ซีเรียในปี 1958-61 เสียแล้ว และทั้ง ๆ ที่ความคิดเรื่องชาตินิยมได้มีมากขึ้นในหมู่ชาวอาหรับก็ตาม แต่โลกอาหรับก็กลับรวมกันได้มากขึ้น (Mansfield, 1988 : 481)

ความเป็นไปได้ซึ่งดูเหมือนจะเป็นจริงได้ แม้กระทั่งเมื่อ 30 ปีมาแล้วที่ว่า ภาษาอาหรับพื้นเมืองต่าง ๆ อาจจะถูกกลายเป็นภาษาที่แยกกันไปจริง ๆ ได้หายไป ในเมื่อภาษาพื้นเมือง อียิปต์และซีเรีย เลบานอน ปาเลสไตน์ ได้กลายเป็นที่คุ้นเคยทั่วไปเพราะการโยกย้ายของประชากร และเพราะอิทธิพลของวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และหนังสือพิมพ์ ภาษาเขียนของอาหรับแบบสมัยใหม่มาตรฐานได้ถูกใช้ในหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ ซึ่งพิมพ์ในลอนดอนและปารีสแล้วก็ส่งไปทั่วโลกอาหรับในทันที ในขณะที่เดียวกันหนทางไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวอาหรับก็ได้เป็นจริงมากขึ้นกว่าจะเป็นเพียงความฝัน สถาบันรวมอาหรับบางสถาบันซึ่งอาจจะเป็นองค์กรของสันนิบาตอาหรับหรือไม่ใช่ก็ได้ ก็กำลังแข่งขัน โดยเฉพาะในเรื่องการธนาคารการเงิน และการจัดหาความช่วยเหลือ ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของหนทางไปสู่การรวมตัวกันของประเทศอาหรับก็คือ การจัดตั้งสภาความร่วมมือแห่งอ่าว (GCC) ของประเทศแถบอ่าวเปอร์เซีย 6 ประเทศ การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จของสภานี้ทำให้เกิดความหวังว่า สหพันธ์อาหรับต่าง ๆ เช่น แถบคาบสมุทรอาระเบีย แถบที่ลุ่มแม่น้ำไนล์ แถบมักริบ และมหาซีเรีย อาจจะเข้ามาสู่การรวมตัวทางการเมืองของอาหรับมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ทั้ง ๆ ที่ได้มีการก่อตั้ง GCC และประสบความสำเร็จในการรวมพลังด้านวัฒนธรรมได้มากขึ้น แต่ประเทศอาหรับในทศวรรษ 1980 ก็กลับแตกแยกกันทางการเมืองมากกว่าในเวลาใด ๆ ในอดีต สงครามอิรัก-อิหร่านปี ค.ศ. 1980 ได้กลายเป็นปัจจัยแห่งการแตกแยกอย่างใหม่ ถึงแม้ว่าประเทศอาหรับส่วนใหญ่จะสนับสนุนอิรักด้วยระดับความกระตือรือร้นต่าง ๆ กันก็ตาม แต่ก็มีข้อยกเว้นที่ซีเรีย

ลิเบีย เยเมนใต้ และแอลจีเรีย (Mansfield, 1998 : 481-482)

ความขัดแย้งทางการเมือง

อาจกล่าวได้ว่า ถึงแม้ว่าปัญหาทางการเมืองของภูมิภาคนี้จะจบลงด้วยการที่ประเทศต่าง ๆ ได้เป็นรัฐเอกราชก็ตาม แต่ความขัดแย้งเก่า ๆ ก็ยังคงเหลืออยู่ และความขัดแย้งใหม่ ๆ ก็ได้เกิดขึ้นอีกหลายระดับทั้งในระดับภายในประเทศเดียวกันและในระดับระหว่างประเทศ ถึงแม้ว่าจะได้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจ การทหาร การเมือง วิชาการ เทคโนโลยี ตลอดจนต้องยอมรับอารยธรรมบางอย่างซึ่งมีอิทธิพลกว่าเอาไว้ในรูปแบบต่าง ๆ การที่ประเทศมุสลิมคิดว่ามีเอกราชแล้วนั้น ที่แท้แล้วก็คือการเปลี่ยนสภาพจากเมืองขึ้นแบบเก่าไปเป็นเมืองขึ้นแบบใหม่แล้วเท่านั้นเอง (Zakaria, 1988 : 3)

การเมืองในตะวันออกกลางนั้นเต็มไปด้วยความสับสน แม้ว่าจะมีศาสนาและภาษาเดียวกันหรือมีอุดมการณ์ร่วมกันก็ตาม เมื่อมีความแตกแยกกันในเรื่องผลประโยชน์และอำนาจ ความคิดก็ย่อมจะขัดแย้งกันได้ (Zakaria, 1988 : 11) ในที่นี้จะขอแยกประเภท ความขัดแย้งออกให้เห็นได้ชัดเจนดังนี้ คือ

1. ความขัดแย้งภายในประเทศเอง
2. ความขัดแย้งระหว่างประเทศที่มีได้มีประเทศอื่นแทรกแซง
3. ความขัดแย้งระหว่างประเทศซึ่งมีประเทศภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย
4. ความขัดแย้งกับประเทศมหาอำนาจ

1. ความขัดแย้งภายในประเทศเอง

ในบรรดาชาติที่ได้รับเอกราชใหม่ในรัฐอาหรับ มีอยู่บางชาติที่เป็นตัวแทนแบบแผนอย่างเก่าและยังคงลักษณะทางประวัติศาสตร์เอาไว้ ที่เห็นชัดก็ได้แก่อียิปต์และโมร็อกโก ส่วนประเทศอื่น ๆ ก็ได้แก่ประเทศที่เพิ่งเกิดใหม่ ทั้งในฐานะประเทศและในฐานะของรัฐบาล ประเทศซาอุดีอาระเบียนั้น แม้ว่าจะก่อตัวขึ้นมาจากการเข้าพิชิตเผ่าต่าง ๆ และกลุ่มต่าง ๆ ในบริเวณดังกล่าว แต่อย่างน้อยซาอุดีอาระเบียก็ได้เปรียบในแง่ของความเหมือนกัน นั่นคือ ประชาชนทั้งหมดเป็นชาวมุสลิมและเป็นชาวอาหรับ โดยมีคนที่ถือศรัทธาซุนนี

อยู่อย่างท่วมท้น ยกเว้นจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งส่วนใหญ่ของรัฐที่เกิดใหม่อื่น ๆ จะขาดความได้เปรียบในเรื่องนี้และถูกฉีกทิ้งจากความเกลียดชังและความเป็นศัตรูกันภายใน บางครั้งความเป็นศัตรูและความเกลียดชังเหล่านี้ก็กลายเป็นความขัดแย้งด้วยการใช้อาวุธซึ่งบ่อยครั้งถูกเรียกว่าผู้ก่อกบฏ ปฏิวัติ หรือสงครามกลางเมือง ความแตกต่างในการเรียกนี้ขึ้นอยู่กับมุมมอง (Lewis, 1976 : 359)

ในจอร์แดนมีความแตกต่างกันระหว่างผู้นำชาวปาเลสไตน์และผู้นำสายราชวงศ์ ซึ่งเกิดเป็นเรื่องราวใหญ่โตในเดือนกันยายน ปี ค.ศ.1970 เมื่อองค์การปลดปล่อยปาเลสไตน์ (Palestine Liberation Organization) ได้ทำทนายอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลจอร์แดน และต้องประสบความพ่ายแพ้อย่างยับเยิน บางทีสงครามที่เป็นกลางที่สุดอาจจะได้แก่ สงครามกลางเมืองในแอลจีเรียเมื่อตอนต้นทศวรรษ 1990 เมื่อขบวนการอิสลามิกฟันดาเมนทัลลิสต์และผู้นำของขบวนการได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความถูกต้องตามกฎหมายและทำทนายอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลแอลจีเรีย (Lewis, 1976 : 360)

อีกดินแดนหนึ่งที่ยังเต็มไปด้วยความขัดแย้งอันยุ่งยากได้แก่ เยเมนซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของแหลมอาระเบีย ในปี ค.ศ. 1962 ขบวนการปฏิวัติซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอียิปต์ได้โค่นล้มการปกครองแบบดั้งเดิมของอิมาม และจัดตั้งสาธารณรัฐเข้าแทนที่ ผลของการต่อสู้ระหว่างกองกำลังจากภายนอก คือ กองกำลังของชาวซาอุดีอาระเบียและชาวอียิปต์และระหว่างฝ่ายที่เป็นปรปักษ์กันก่อให้เกิดการสนับสนุนฝ่ายรัฐบาลเดิมและฝ่ายสาธารณรัฐขึ้นมาซึ่งใช้เวลายาวนานหลายปี การรวมเยเมนสองประเทศเข้าด้วยกันเกิดขึ้นในปี ค.ศ.1990 โดยการรวมเอาดินแดนที่เคยปกครองโดยอิมามและดินแดนที่อยู่ในครอบครองของอังกฤษ ซึ่งเมืองเอเดน (Aden) เป็นเมืองหลวงเข้าด้วยกันนั้น ต่อมาได้ถูกสั่นคลอนอย่างรุนแรงด้วยการเกิดสงครามกลางเมืองที่นองเลือดระหว่างฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ในปี ค.ศ.1994 นอกจากนั้น ชาวเยเมนยังได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในเมืองโดฟา (Dhofar) ระหว่างปี ค.ศ.1965 และ ปี ค.ศ.1975 อีกด้วย โดยชาวเยเมนเหล่านี้ต้องการแยกเมืองโดฟาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโอมานออกจากรัฐโอมานที่ปกครองด้วยความช่วยเหลือของกองกำลังที่ถูกส่งมาจากอิหร่านโดยการจัดหามาของซาห์

การกบฏ เพื่อแยกตัวนี้มีความสำคัญต่อท้องถิ่นมาก เพราะ
เยเมนได้ในเวลานั้นเป็นรัฐมาร์กซิสต์ซึ่งอิงอยู่กับโซเวียต
(Lewis, 1976 : 359)

สงครามกลางเมืองที่แสดงถึงความขัดแย้งภายใน
ประเทศมักจะเกิดจากเรื่องนิกาย (Sect) หรือเผ่าพันธุ์ ที่
รู้จักดีที่สุดคือ ที่เกิดในเลบานอน ซูดาน และอิรัก สงคราม
กลางเมืองในเลบานอนกินเวลา 15 ปี เกิดขึ้นในเดือนเมษายน
ปี ค.ศ.1978 ทำให้มีคนตายไป 130,000 คน และบาดเจ็บ
พิการอีก 150,000 คน อีก 30,000 คน หายไปหรือถูก
ลักพาตัว ความเสียหายทางวัตถุคิดเป็นเงินจำนวนห้าหมื่น
ล้านเหรียญสหรัฐ มีคนถูกขับไล่จากบ้านเรือนกว่า 1 ล้านคน

สงครามกลางเมืองในซูดานเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ตั้งแต่
ประเทศได้รับเอกราชในปี ค.ศ.1965 มีรากเหง้าอยู่ในความ
ขัดแย้งเรื่องเอกลักษณ์ของชาติ การแบ่งอำนาจ และทรัพยากร
ระหว่างภาคเหนือซึ่งมีชาวอาหรับเป็นส่วนมากกับภาคใต้ซึ่ง
ไม่ได้มีชาวอาหรับ ไม่มีตัวเลขที่แน่นอนเกี่ยวกับการเสียชีวิต
และทรัพย์สินสมบัติเช่นเดียวกับเลบานอน สงครามกลางเมือง
ในซูดานเกิดจากการแทรกแซงของภายนอก อิรักก็เหมือนซูดาน
คือ มีสงครามกลางเมืองอยู่บ่อย ๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 1960
เพราะวิธีการแบ่งมาตุภูมิของเจ้าอาณานิคมในระหว่างประเทศ
ที่เป็นปรปักษ์กัน 5 ชาติ ความขัดแย้งของอิรักกับชาวเคิร์ด
เอง ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยก็ทำให้มีการแทรกแซงจากภายนอก
แต่ไม่มีตัวเลขเช่นกัน (Craw and others, 1990 : 5)

ความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงเกิดขึ้นในอียิปต์ในปี
ค.ศ.1952-1954 ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง กษัตริย์
ฟารุก (King Faruq) ถูกปลดออกจากตำแหน่งและถูกเนรเทศ
ระบบสาธารณรัฐถูกนำมาใช้ ผู้ปกครองคนแรกคือ นายพล
มุฮัมมัด นากีบ ผู้นำการปฏิวัติ แต่ก็ถูกแทนที่ทันทีโดย
พันเอกนาซีร (นัสเซอร์) ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้ากลุ่มที่เรียกกัน
ว่านายทหารอิสระ (Free Officers) ซึ่งเป็นผู้วางแผนจัดการ
เปลี่ยนแปลงรัฐบาลอย่างแท้จริง รัฐบาลสาธารณรัฐค่อย ๆ
สูญเสียลักษณะทางทหารไป และกลายเป็นรัฐบาลเผด็จการ
ในที่สุด

ในเวลานั้นรัฐอาหรับทั้งหลายได้รับผลกระทบจากคลื่น
แห่งการปฏิวัติในอิรัก เมื่อปี ค.ศ.1958 ระบบกษัตริย์ไม่ได้
ได้รับความเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพันธมิตรตะวันตก
และถูกโค่นล้ม ตลอดจนถูกเข้าแทนที่เป็นครั้งแรกโดยเผด็จการ

ทางทหารที่ต่อเนื่องตามกันมาเช่นเดียวกับในซีเรีย การ
ปกครองโดยกองทัพในที่สุดได้เปิดทางให้แก่เผด็จการโดยพรรค
การเมือง คือ พรรคบาธ (Baath) แม้ว่าจะมีที่มาเหมือน ๆ
กับพรรคบาธที่ปกครองซีเรีย แต่ประเทศทั้งสองที่ยึดถือ
แนวทางของพรรคบาธก็เป็นศัตรูต่อกันอย่างยิ่ง (Lewis,
1976 : 372)

อีกประเทศหนึ่งที่ระบบกษัตริย์ถูกโค่นลงและประเทศ
ได้กลายเป็นสาธารณรัฐก็คืออิหร่าน ซึ่งหลังจากการปฏิวัติ
อิสลาม เมื่อปี ค.ศ.1979 มีชื่อว่า สาธารณรัฐอิสลามแห่ง
อิหร่าน ซึ่งปกครองตามกฎหมายอิสลาม (ชะรีอะฮ์)

ความคิดในเรื่องการปฏิวัติ ตามที่ได้พัฒนาขึ้นมาใน
ศตวรรษที่ 16 ในฮอลแลนด์ ศตวรรษที่ 17 ในอังกฤษ และ
ศตวรรษที่ 18 ในสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเป็นเรื่องที่แปลก
และใหม่ การปฏิวัติตามแนวทางของตนเองที่เกิดขึ้นในตะวัน-
ออกกลางเป็นครั้งแรก ได้แก่ การปฏิวัติรัฐธรรมนูญในอิหร่าน
ในปี ค.ศ.1905 และการปฏิวัติของพวกยังเติร์กในอาณาจักร
ออตโตมาน (Ottoman Empire) ในปี ค.ศ.1905 นับจากนั้น
เป็นต้นมาได้มีการปฏิวัติมากมาย และในทศวรรษสุดท้าย
ของศตวรรษที่ 20 รัฐส่วนใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันตก
ก็ถูกปกครองโดยรัฐบาลที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาจากความรุนแรง
หรือโดยการขจัดผู้ปกครองเก่าออกไป ก่อนหน้านั้น การปฏิวัติ
บางครั้งจะสำเร็จได้โดยการต่อสู้ของนักชาตินิยมที่ต่อต้านผู้
ปกครองต่างชาติ แต่ต่อมากการปฏิวัติส่วนใหญ่จะได้รับความ
สำเร็จจากการกระทำของทหาร โดยทั้งหมดจะเรียกด้วย
ฉายาว่า "การปฏิวัติ" ซึ่งในเวลานั้นกลายเป็นสิ่งที่ได้รับการ
ยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นรัฐบาลที่ชอบธรรมในเอเชีย
ตะวันตก มีอยู่เพียงบางกรณีเท่านั้นที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาล
เป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวอย่างลึกลับในสังคมและมีผล
ต่อมาอย่างยิ่งใหญ่มากกว่าจะเป็นแค่การเปลี่ยนแปลงผู้มี
อำนาจสูงสุด หนึ่งในนั้นแน่ละคือ การปฏิวัติตามแนวทาง
อิสลามของอิหร่านในปี ค.ศ. 1979 (Islamic Revolution of
1979) ซึ่งก่อให้เกิดการเปรียบเทียบกับการปฏิวัติในฝรั่งเศส
และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการเปรียบเทียบกับที่มาแห่งการ
ปฏิวัติของรัสเซียด้วย (Lewis, 1976 : 376)

มีบางแง่มุมที่น่าสนใจที่รัฐบาลปฏิวัติอิหร่านได้ขอยืมมา
จากยุโรป ในขณะที่สัญลักษณ์และอุดมการณ์ของการปฏิวัติ
นั้นเป็นเรื่องอิสลามมากกว่าเรื่องของยุโรป แต่รูปแบบและ

วิธีการนั้นบ่อยครั้งที่เป็นเรื่องของยุโรปมากกว่าอิสลาม (Lewis, 1976 : 378)

ความหวาดเกรงต่ออิทธิพลของอิหร่านทำให้รัฐบาลพรรคบาธ (Baath) ของอิรักกลายเป็นพันธมิตรตามธรรมชาติของรัฐบาลอ่าวอาหรับแนวอนุรักษนิยมไปโดยปริยาย ด้วยการเป็นโล่ป้องกันการปฏิวัติตามแนวทางอิสลามของอิหร่าน โดยประเทศอาหรับในแถบนี้ได้ทุ่มเงินช่วยเหลืออิรักในการทำสงครามกับอิหร่านอย่างเต็มที่ ซึ่งความจริงแล้วการทุ่มช่วยเหลืออิรักนี้เป็นการซื้อเวลาของประเทศอ่าวอาหรับและอาหรับตะวันออกที่มีความอ่อนแอทางทหารและความแตกแยกกันนำมาใช้เพื่อปรับปรุงความมั่นคงในประเทศของพวกเขาและเพื่อร่วมมือกันในทางยุทธศาสตร์การป้องกันประเทศ ในขณะที่มหาอำนาจใหญ่สองประเทศในภูมิภาค คือ อิรักและอิหร่านกำลังห้าหน้ากัน

2. ความขัดแย้งระหว่างประเทศที่มีได้มีประเทศอื่นแทรกแซง

เมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ได้มีความขัดแย้งระหว่างประเทศ เกิดขึ้นในประเทศแถบเอเชียตะวันตก คือ ซีเรีย-เลบานอน, เยเมนใต้-เยเมนเหนือ, ซูดาน-เอธิโอเปีย, ลิเบีย-ซาอุดีอาระเบีย, โมร็อกโก ที่เกิดในระยะ 30 ปี มา นี้ ก็มีอียิปต์-ซาอุดีอาระเบีย, เยเมน, โซมาเลีย-เอธิโอเปีย, อียิปต์-ลิเบีย, แอลจีเรีย-โมร็อกโก ทั้งหมดนี้มีอะไรบางอย่างเกี่ยวข้องกับข้อวิวาทที่ยังไม่ได้แก้ไขที่เหลือนมาจากสมัยล่าเมืองขึ้น (Craw and others, 1990 : 5)

ลิเบียเป็นสาเหตุแห่งความแตกแยกในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาหรับ นับตั้งแต่ได้มีการรัฐประหารโดยพันเอกกัตตาฟี (Qadhafi) ในปี ค.ศ.1969 และดูเหมือนว่าจะคงอยู่เช่นนี้ ในขณะที่เขาอยู่ในอำนาจ ความเป็นปัจเจกชนชาตินิยมอาหรับอิสลาม (Individual Arab Islamic) อันสูงยิ่งทำให้เขาต้องมีความขัดแย้งกับเกือบทุกรัฐบาลของประเทศอาหรับในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง รวมทั้งกับประเทศอียิปต์ ซูดาน และคูเวต ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านของอียิปต์ และความสัมพันธ์ของกัตตาฟีมิใช่เป็นเรื่องง่าย แม้แต่กับกลุ่มรัฐอาหรับที่ต่อต้านตะวันตก ซึ่งตัวเขามีจุดประสงค์บางประการร่วมอยู่ด้วย แต่การเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างกระชั้นชิดก่อให้เกิดพันธมิตรใหม่พร้อมไปกับความขัดแย้งตัวอย่างที่เด่นชัดได้แก่

ข้อตกลงอูจดา (Oujda Agreement) กับโมร็อกโกในปี 1983 ซึ่งเป็นอันตรายต่อความสัมพันธ์กับแอลจีเรีย (Mansfield, 1998 : 483) เป็นต้น

ความเป็นปรปักษ์ระหว่างแอลจีเรียและโมร็อกโกเป็นปัจจัยที่เห็นได้ชัดในความเป็นกลุ่มอาหรับแถบมักริบ (Magrib-ตะวันตก) เปรียบได้บางประการกับความสัมพันธ์ระหว่างซีเรียและอิรักในกลุ่มมัชริก (Mashrig-ตะวันออก) ในมักริบมีพื้นฐานความเป็นศัตรูกันในเรื่องดินแดน แม้ว่าในกรณีนี้ จะมีความแตกต่างในเรื่องอุดมการณ์อยู่ด้วยระหว่างระบบกษัตริย์ของโมร็อกโกที่นิยมตะวันตกกับสังคมนิยม และสาธารณรัฐแอลจีเรียที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการวิวาทอันยาวนานเกี่ยวกับดินแดนซาฮาราที่เคยกปกครองโดยสเปน ซึ่งสเปนได้ยกให้โมร็อกโกและมอริตานิยาในปี ค.ศ. 1975 แต่แนวหน้าโพลิสซารีโอ (Polissario) ได้ประกาศเอกราชให้ดินแดนนี้เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตย-ซาฮาราอาหรับ (Sahara Arab Democratic Republic-SADR) เมื่อปี ค.ศ.1976 พรรคการเมืองของโมร็อกโกเกือบทั้งหมดสนับสนุนข้ออ้างเรื่องดินแดนของโมร็อกโก ส่วนแอลจีเรียสนับสนุน SADR ซึ่งใน ค.ศ.1986 ได้รับการยอมรับโดยประเทศต่าง ๆ 62 ประเทศ มีความหวังอยู่น้อยกว่าความขัดแย้งนี้จะได้รับการแก้ไขได้อย่างง่าย ๆ

สิ่งหนึ่งที่มักจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนอยู่เสมอในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาหรับในทศวรรษที่ 1970 และ 1980 ก็คือการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นเป็นปรปักษ์กันระหว่างรัฐบาลบาธในอิรักและซีเรีย มีเพียงระยะเวลานั้น ๆ เท่านั้นที่ปรองดองกันได้ ความขัดแย้งนั้นมีใช่เป็นเรื่องของอุดมการณ์แต่เป็นเรื่องของชาตินิยมซึ่งเกิดขึ้นในท่ามกลางรัฐอาหรับทั้งหลายมาตั้งแต่ได้รับเอกราช นอกจากนั้นยังมีความเป็นศัตรูส่วนตัวกัน ระหว่างประธานาธิบดีฮาฟีซ อัลอัสซาดกับซัดดัม ฮุสเซนด้วย (Mansfield, 1988 : 483) อาจจะเป็นเพราะต่างก็ต้องมีอำนาจมีอิทธิพลเป็นผู้นำในโลกอาหรับแทนอียิปต์ก็เป็นได้ ผลก็คือ ในสงครามอ่าวอาหรับซีเรียหันไปสนับสนุนอิหร่าน ซึ่งไม่ลงรอยกับอิรักซึ่งเป็นเรื่องของกลยุทธ์มากกว่าจะเป็นเรื่องของอุดมการณ์

ความเป็นปรปักษ์กันระหว่างแอลจีเรียกับโมร็อกโกเป็นลักษณะที่เห็นชัดในการเมืองของโลกอาหรับมักริบ (ตะวันตก) คล้าย ๆ กับความเป็นปรปักษ์ระหว่างซีเรียกับ

อิรักในตะวันออกนั้นเอง ระหว่างแอลจีเรียกับโมร็อกโก มีการแย่งชิงดินแดนกัน อีกทั้งมีความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ระหว่างโมร็อกโกซึ่งใช้ระบบกษัตริย์และนิยมตะวันตกกับสาธารณรัฐแอลจีเรียซึ่งใช้ระบบสังคมนิยมและอยู่ฝ่ายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด

การอ้างดินแดนคูเวตโดยอิรักมีอยู่สองรูปแบบด้วยกัน บางครั้งอิรักจะเรียกร้องให้มีการแก้ไขเรื่องดินแดนให้ ถูกต้อง แต่บางครั้งอิรักก็เรียกร้องดินแดนคูเวตทั้งหมด กระบวนการคุกคามโดยอิรักในปี ค.ศ.1961 ถูกขัดขวางโดยการเข้ามาของกองทหารอังกฤษ ทำให้การรุกรานคูเวตโดยอิรักต้องหยุดไปชั่วคราว แต่การอ้างถึงดินแดนคูเวตโดยอิรักไม่ยอมรับเขตแดนทางด้านชายแดน โดยได้ใช้ความกดดันจากหลายด้าน ประการแรกอิรักไม่ยอมรับเขตแดนทางด้านชายแดน โดยได้ใช้ความกดดันเพื่อจะเข้าไปในหมู่เกาะวาร์บา (Warba) และบูบิยาน (Bubiyah) ของคูเวตเพื่อจะใช้เป็นฐานทัพเรือ อย่างไรก็ตามปัญหาชายแดนของอิรักกับคูเวตได้รับความสำเร็จในการไกลเกลี่ยเมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 1984 นอกเหนือไปจากความกดดันที่ได้รับจากอิรักแล้ว ในสงครามอิรัก-อิหร่าน คูเวตยังได้รับความกดดันจากอิหร่านอีกด้วย โดยอิหร่านมีความโกรธแค้นที่คูเวตและซาอุดีอาระเบียได้ให้การช่วยเหลือทางการเงินแก่อิรักถึงห้าพันล้านเหรียญสหรัฐ ความไม่พอใจต่อคูเวตเป็นผลให้เรือของคูเวตถูกโจมตีอยู่เสมอ และเครื่องบินคูเวตก็ถูกยิงไปลงที่กรุงเตหะรานเมื่อเดือนธันวาคม ปี ค.ศ.1984 นอกจากนี้ อัมรหรือผู้ปกครองสูงสุดของคูเวตยังถูกหมายปองชีวิตอีกด้วย และคาเฟ่ในกรุงคูเวตซึ่งดีก็ถูกล้มด้วยระเบิดในตอนกลางปี ค.ศ. 1985

ปัญหาเรื่องแม่น้ำสองสายคือแม่น้ำไทกริสกับยูเฟรติส ได้กลายเป็นสาเหตุของข้อวิวาท ระหว่างตุรกีฝ่ายหนึ่งกับอิรักและซีเรียอีกฝ่ายหนึ่ง แม่น้ำยูเฟรติสไหลผ่านสามประเทศนี้ ตุรกีได้ประโยชน์มาจากการที่มีฝนตกหนักตามบริเวณที่ทำเกษตรกรรมตามภูเขาซึ่งใช้เป็นตัวกั้นน้ำกั้นไฟฟ้าด้วยในการทำให้เขื่อนอตาเติร์กเต็มขึ้น ตุรกีทำให้อิรักและซีเรียขาดน้ำไปหนึ่งเดือน เขื่อนอตาเติร์กนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการใหญ่ซึ่งมีชื่อว่า GAP โครงการนี้ประกอบด้วยโครงการเล็ก ๆ เพื่อการชลประทานและสร้างพลังงานไฟฟ้าอีก 17 โครงการทั่วบริเวณตุรกีตะวันออกเฉียงใต้ จุดประสงค์คือ

เพื่อเพิ่มรายได้ของประเทศพัฒนาเศรษฐกิจ ยุติการอพยพของพลเมืองจากชนบทสู่เมืองและปรับปรุงระดับกำลังคนในชนบท โครงการ GAP นี้เรียกร้องให้มีการควบคุมปริมาณน้ำที่จะไปถึงซีเรียและอิรัก ฉะนั้นย่อมกระทบกระเทือนต่อแผนการชลประทาน สถานีกำเนิดไฟฟ้า และการใช้น้ำของสองประเทศนี้ การเริ่มโครงการนี้โดยมิได้ปรึกษาหารือสองประเทศหลังจึงนำไปสู่ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ นอกจากนั้นการสร้างเขื่อนอตาเติร์กบนแม่น้ำยูเฟรติส ทำให้ตุรกีเกิดความคิดที่จะขายน้ำที่ตนเหลือใช้ให้แก่ประเทศที่ขาดน้ำใช้ อย่างเช่น ซาอุดีอาระเบียและประเทศต่าง ๆ ในอ่าวเปอร์เซีย เพราะฉะนั้นตุรกีจึงควบคุมน้ำที่จะไหลไปยังซีเรียและอิรักมากขึ้น และเราก็จะเข้าควบคุมแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติสอย่างเต็มที่ทั้ง ๆ ที่ผู้เชี่ยวชาญกล่าวว่าตุรกีไม่มีสิทธิ์ที่จะได้น้ำถึงร้อยละ 50 ด้วยซ้ำไป เพราะจำนวนประชากรของอิรักและซีเรียจะเป็นต้องใช้น้ำเป็นปริมาณสองในสาม

ปัญหานี้จะกลายเป็นปัญหาทางการเมืองไปได้ ในเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างตุรกีกับประเทศอาหรับอื่น ๆ ได้รับการพิจารณาโดยอาศัยผลประโยชน์ของประเทศมากกว่าเรื่องศาสนาและประวัติศาสตร์ ยิ่งปัญหานี้ในระหว่างอิสราเอลกับประเทศอาหรับแล้วยิ่งยุ่งยากขึ้นอีก เพราะมีปัจจัยในด้านประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ และวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นด้วย

การแย่งกันเป็นผู้นำก็เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของความแตกแยก เช่น นัสเซอร์ (Nasser) พยายามจะเป็นผู้นำโลกอาหรับ ในขณะที่กษัตริย์ฟัยซอลแห่งซาอุดีอาระเบียก็พยายามจะเป็นผู้นำของโลกมุสลิม

ในอิรักและซีเรียพยายามจะใช้พรรคบาธ ซึ่งเป็นพรรคที่มีอิทธิพลที่สุดของตนครอบครองแนวความคิดและควบคุมนโยบายต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่พรรคปรารถนา ความพยายามของอิรักที่จะเอาดินแดนคืนจากคูเวต และซีเรียที่พยายามจะเข้าไปมีบทบาทในเลบานอนจะด้วยวิธีใดก็ตาม เพราะซีเรียยังฝังใจอยู่เสมอว่าเลบานอนคือดินแดนส่วนหนึ่งของซีเรีย แต่ต่อมาถูกฝรั่งเศสแบ่งแยก สงครามในเลบานอนจึงมีซีเรียเข้าไปมีบทบาทเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดขัดแย้งกับประเทศอาหรับบางประเทศที่ไม่เห็นด้วยกับซีเรีย โดยเฉพาะกลุ่มที่ปกครองด้วยระบบกษัตริย์ซึ่งถือว่าซีเรียเป็นพวกนิยมคอมมิวนิสต์โซเวียต ดังนั้นกลุ่มประเทศที่มีกษัตริย์จึงต่อต้านอย่าง

สุดฤทธิ์ พยายามจะกัดกันพวกหัวก้าวหน้าให้มีส่วนในเลบานอน จนถึงกับกล่าวกันว่าคริสต์รีฟัยซอลสนับสนุนฝ่ายคริสเตียน ซึ่งเป็นฝ่ายขวาและนิยมสหรัฐอเมริกา เช่นเดียวกับตนเองด้านฝ่ายอิสลาม (Zakaria, 1988 : 11)

3. ความขัดแย้งระหว่างประเทศที่มีประเทศภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

สงครามที่เกิดขึ้นและต่อสู้กันระหว่างประเทศซึ่งมีผู้ยื่นแทรกแซงสนับสนุน มีอยู่สองสงครามที่นำมาซึ่งความตาย ความขมขื่น และขยายตัวออกไปนั่นคือ สงครามที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมายาวนาน ระหว่างอิสราเอลและรัฐอาหรับที่ได้เริ่มต้นในปี ค.ศ.1948 และสงครามแปดปีระหว่างอิรักและอิหร่าน จากปี ค.ศ.1980 ถึงปี ค.ศ.1988 ในที่นี้จะกล่าวถึงสงครามอิรัก-อิหร่าน และสงครามอ่าวเปอร์เซียก่อนเพราะบัดนี้ได้สิ้นสุดลงแล้ว แต่สงครามอิสราเอลนั้นยังไม่จบ

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกร้างกันในตะวันออกกลางก็คือ การแก่งแย่งกันเป็นผู้นำในอาณาบริเวณนั้น หลังจากการสลายตัวของอาณาจักรออตโตมานออกเป็นประเทศต่าง ๆ แล้ว ก็ไม่มีผู้นำในโลกมุสลิมเหมือนอย่างสมัยที่เคาะลีฟะฮ์ ประเทศต่าง ๆ จึงยากที่จะรวมกันเพราะต่างก็คิดถึงผลประโยชน์ของประเทศตนมากกว่าส่วนรวมคือ โลกอิสลามทั้งหมด แต่แต่ละข้อมมีประเทศใหญ่ ๆ บางประเทศหรือผู้นำของบางประเทศที่มีความใฝ่ฝันที่จะได้เป็นผู้นำของโลกอิสลามในอาณาบริเวณเอเชียตะวันตก เดิมทีอียิปต์อยู่ในสถานภาพเช่นนั้น เนื่องจากการปฏิวัติอันเลื่องชื่อของประธานาธิบดีนาซีร์ (นัซเซอร์) เมื่อปี ค.ศ.1952 นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศมุสลิมสามารถขับไล่มหาอำนาจตะวันตกออกไปจากการยึดครองดินแดนของตนได้ นัซเซอร์และอียิปต์จึงก้าวเข้าสู่ฐานะความเป็นผู้นำของโลกอาหรับมาเป็นระยะเวลาสี่สิบกว่าปี

แต่แล้วสถานภาพของอียิปต์ก็ตกไปจากความเป็นผู้นำเนื่องจากประธานาธิบดีคนใหม่ของอียิปต์ คือ ประธานาธิบดีอันวาร์ ซาดัต ได้ไปเซ็นข้อตกลงแคมป์เดวิดกับอิสราเอลเมื่อปี ค.ศ.1978 และสนธิสัญญาอียิปต์-อิสราเอลในปี ค.ศ. 1979 ประเทศอาหรับอื่น ๆ นอกจากที่อยู่ห่างไกลออกไปจึงได้ตกลงกันที่จะคว่ำบาตรอียิปต์ทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองและได้ย้ายสำนักงานใหญ่ของสันนิบาตอาหรับไปอยู่ที่

เมืองตูนีส แต่การคว่ำบาตรก็ไม่เป็นไปอย่างเต็มที่ อียิปต์ภายใต้ประธานาธิบดีมูบาร็อกจึงค่อย ๆ ฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศอาหรับอื่น ๆ ได้เป็นส่วนหนึ่งจะเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม ได้มีความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าขึ้นใหม่กับจอร์แดนในปี ค.ศ.1984 และกับอิรักซึ่งเหลือเพียงความสัมพันธ์ทางการทูตเท่านั้นที่ยังไม่สมบูรณ์ ในเดือนมกราคมปี ค.ศ.1984 อียิปต์ก็ถูกขอให้กลับเป็นสมาชิกของสันนิบาตอาหรับ แต่อียิปต์ก็ไม่สามารถที่จะกลับมาয়สันนิบาตอาหรับอีก อุปสรรคก็คือ สนธิสัญญาระหว่างอียิปต์กับอิสราเอลซึ่งอียิปต์ไม่ต้องการจะล้มเลิก ประเทศอื่น ๆ อย่างเช่น ซาอุดี-อาระเบียก็ไม่ต้องการจะเปิดสถานทูตของตนใหม่ในกรุงไคโร ยิ่งการย้ายสำนักงานใหญ่ของสันนิบาตอาหรับกลับมาที่นั่นก็ยิ่งเป็นไปได้ ทราบเท่าที่สถานทูตอิสราเอลอยู่ที่นั่น ซีเรียก็วีโต้ไม่ยอมให้อียิปต์ได้กลับเข้ามาสู่สันนิบาตอาหรับอีก

เมื่ออียิปต์ต้องออกไปจากวงการของลัทธิรวมอาหรับและกรุงไคโร ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงที่สำคัญที่สุดของโลกอาหรับก็มีสถานภาพต่ำต้อยลง บรรยากาศของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาหรับก็เปลี่ยนไป บรรดาผู้นำอาหรับรวมทั้งผู้ที่ต่อต้านรัฐบาลปัจจุบันของอียิปต์ก็รู้สึกว่าการที่อียิปต์ได้ถอนตัวไปแล้ว แต่ซีเรียก็ได้เข้ามามีอำนาจในอาณาบริเวณนั้นแทนอียิปต์ในบางแง่มุม เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือทางทหารอย่างมากจากโซเวียต เมื่อมีสงครามในเลบานอนเมื่อปี ค.ศ.1982 กำลังอาวุธของซีเรียจึงแข็งแรงกว่าของอียิปต์ อีกประการหนึ่งซีเรียก็เป็นประเทศอาหรับที่เผชิญหน้ากับอิสราเอลอย่างเข้มแข็งด้วย บทบาทของซีเรียในเลบานอนซึ่งได้รับการสนับสนุนจากการทูตที่เชี่ยวชาญของประธานาธิบดีอัสซาด ก็ทำให้สถานภาพของซีเรียสำคัญมากในอาณาบริเวณนั้นจนหวังว่าจะมี "มหาประเทศซีเรีย" เกิดขึ้นจากการรวมตัวระหว่างซีเรียกับ PLO แต่อย่างไรก็ดีสถานภาพของซีเรียก็ยังมีจุดอ่อนอยู่คือ ซีเรียยังไม่มีกำลังทัพแข็งแกร่งเท่าอิสราเอล ความพยายามของซีเรียที่จะมีอิทธิพลต่อพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันในเลบานอนเพื่อให้บรรลุถึงการตกลงกันเพื่อนำมาซึ่งความเป็นหนึ่งเดียวกันในประเทศก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ อีกประการหนึ่งคือ ทั้ง ๆ ที่ซีเรียได้ช่วยทำให้ความเป็นผู้นำของนายยาซีร์อะ-รอฟัดใน PLO อ่อนลง แต่ก็ยังไม่มีการชี้ให้เห็นว่า ชาวปาเลสไตน์ไม่ว่าจะอยู่นอกหรือในเขตยึดครองของยิวจะยอม

รับการอุปถัมภ์ของซีเรีย หรือจ่ายอมทำตามกลุ่มนิยมซีเรียที่แยกออกมาจาก PLO และการที่ซีเรียมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกับจอร์แดนมาหลายปีก็ทำให้จอร์แดนไม่ยอมรับซีเรียเป็นผู้นำ ส่วนซีเรียนั้นถึงจะไม่ชอบหน้าอะรอฟัดก็ตาม ก็ไม่ยอมรับหากตัวแทนจากจอร์แดนจะไปเป็นผู้นำของ PLO แทนเขา

ปรากฏการณ์จากประวัติศาสตร์ที่ว่า อียิปต์เป็นประเทศแรกที่ทำการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเอกราช หากจะกล่าวอียิปต์คือผู้นำอาหรับและผู้นำมุสลิมก็จะไม่ไกลความจริงนัก เพราะกว่าประเทศอาหรับอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม ผู้นำและนักคิดคนสำคัญ ๆ นั้น มักเป็นชาวอียิปต์ สถาบันทางศาสนา ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลกมุสลิมคือ มหาวิทยาลัยอัลอัซฮัร (Al-Azhar University) ก็อยู่ในอียิปต์ เป็นมหาวิทยาลัยที่มุสลิมทั่วโลกนิยมไปศึกษาดำริวิชาการทางศาสนาส่วนใหญ่ที่ผลิตสู่มุสลิมก็มาจากที่นั่นแน่นอน จึงมีอิทธิพลทางความคิดอยู่มาก นอกจากนั้นสถาบันสำคัญ ๆ เช่น สันนิบาตอาหรับ ก็ตั้งอยู่ในประเทศอียิปต์ด้วย อียิปต์ก่อตั้งสันนิบาตอาหรับไว้ในกรุงไคโร เลขาธิการส่วนใหญ่เกือบทุกสมัยก็เป็นชาวอียิปต์ ประเทศในกลุ่มอาหรับจึงมีความไม่พอใจ นอกจากนั้น ได้มีความไม่ลงรอยเกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น อียิปต์ขัดขวางอิรักในการที่อิรักเข้าร่วมในสนธิสัญญาที่เรียกว่าสนธิสัญญาแบกแดด (Bagdad Paet) กรณีพิพาทระหว่างแอลจีเรียกับโมร็อกโกในปัญหาเรื่องทะเลทรายเซฮารา การพิพาทระหว่างอียิปต์กับซาอุดีอาระเบีย และคูเวตกับอียิปต์ กรณีพิพาทระหว่างอิรักและคูเวต การขัดแย้งเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งการดำเนินงานของสันนิบาตอาหรับแทบจะไม่มีจุดหมาย แม้ในระยะหลัง ๆ จะพบว่า อียิปต์ถูกการเมืองกระหน่ำจนถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวก็น่าติดตาม แต่ก็ยังเป็นไปในด้านการเมืองนั้น แต่ความสำคัญด้านอื่น ๆ ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง

การขานรับต่อสงครามระหว่างอิรักและอิหร่าน จากปี ค.ศ.1980 ถึง ปี ค.ศ.1988 นั้นแตกต่างไปจากสงครามอาหรับ-อิสราเอลอย่างมาก เพราะไม่มีฝ่ายใดสามารถเรียกร้องการสนับสนุนจากนานาชาติอย่างแข็งขันได้ ในเมื่อทั้งรัฐบาลอิรักและรัฐบาลอิหร่านได้ปลุกเร้าความเป็นปรปักษ์อย่างรุนแรงกับโลกภายนอก ไม่มีมหาอำนาจหรือองค์กรระหว่างประเทศใด ๆ ที่ดูเหมือนว่าจะจัดการหรือใช้ความ

พยายามอย่างเอาจริงเอาจังหรือเสียอย่างมากที่จะทำให้การต่อสู้ยุติลง ผลลัพธ์ก็คือ ความขัดแย้งซึ่งใช้เวลายาวนานกว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีคนล้มตายและความเสียหายอันมากมายเหนือกว่าสงครามอาหรับ-อิสราเอลหลาย ๆ ครั้ง รวมกันเสียอีก (Craw and others, ed., 1990 : 5)

สำหรับสงครามอ่าวเปอร์เซีย จัดได้ว่าเป็นสงครามแห่งความขัดแย้งของประเทศอาหรับด้วยกัน แต่มหาอำนาจจากภายนอกนำโดยสหรัฐอเมริกาได้เข้ามายุ่งเกี่ยวด้วยสงครามและผลที่ตามมาภายหลังแสดงให้เห็นว่ามหาอำนาจทั้งสองได้ถอนตัวออกมาจากสมรภูมิเอเชียตะวันตกโดยมหาอำนาจหนึ่งไร้ความสามารถ ส่วนอีกมหาอำนาจหนึ่งขาดความปรารถนาที่จะเล่นบทบาทของจักรวรรดินิยม

สถานการณ์ซึ่งก่อให้เกิดการแทรกแซงทางทหารจากภายนอก ได้แก่ การบุกและผนวกคูเวตของประธานาธิบดีซัดดัม ฮุสเซนของอิรัก และผลแห่งการคุกคามอย่างรวดเร็วที่จะมีซาอุดีอาระเบียและรัฐอ่าวเปอร์เซีย ในเวลาเดียวกัน การกระทำของประธานาธิบดีซัดดัมก็เป็นการคุกคามต่อโลกภายนอกเช่นกัน ประการแรก เป็นเรื่องของแหล่งน้ำมัน เพราะแหล่งสำคัญของน้ำมันของโลกอยู่ที่นั่น ซึ่งอาจจะตกอยู่ในการควบคุมของผู้ปกครองเผด็จการ การคุกคามข้อที่สองเป็นการคุกคามที่มีต่อระเบียบของนานาชาติที่ได้สร้างขึ้นหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองนอกเหนือไปจากความขัดแย้งหลาย ๆ ภูมิภาคแล้ว การรุกรานนี้นับเป็นครั้งแรกที่สมาชิกของรัฐในสหประชาชาติถูกรุกรานและผนวกโดยสมาชิกอิรักรัฐหนึ่งเขาอย่างง่าย ๆ

ความพ่ายแพ้ของกองทหารของประธานาธิบดีซัดดัม ฮุสเซนต่อกองกำลังผสมของพันธมิตร และกองกำลังจากภายนอกเป็นอย่างรวดเร็วและง่ายดาย (ซึ่งตรงกันข้ามกับสงครามแปดปีระหว่างอิรัก-อิหร่าน) ด้วยการขับไล่กองกำลังอิรักออกจากคูเวต สหรัฐอเมริกาและพันธมิตรของตนพอใจอยู่แค่นั้น นั่นคือ ปลดปล่อยให้ประธานาธิบดีซัดดัม ฮุสเซน และรัฐบาลของเขาอยู่ในอำนาจต่อไป มีคำอธิบายอยู่หลายอย่างที่อาจเป็นไปได้ในการตัดสินใจเช่นนี้ แต่เหตุผลพื้นฐานเหตุผลหนึ่งเป็นเรื่องที่แจ่มชัดคือ ในเหตุการณ์ที่แพร่ขยายออกไปในปี ค.ศ.1991 นั้น การที่จะทำลายรัฐบาลยอมหมายถึงการตั้งอิรักรัฐบาลหนึ่งขึ้นมาแทนและแบบประเทศที่อยู่ในอารักขาที่เคยมีมาแล้ว กล่าวกันว่า สหรัฐอเมริกาในเวลานั้น

ไม่มีความสามารถที่จะตั้งศูนย์บัญชาการทางทหารในกรุงแบกแดดได้ สหพันธมิตรอาหรับของสหรัฐอเมริกาก็ไม่ต้องการให้เกิดปฏิบัติการเช่นนั้น แทนที่จะเป็นเช่นนั้นได้มีการตัดสินใจกันว่า ควรจะให้เรื่องนี้เป็นเรื่องของประเทศของพวกเขา ภาคปฏิบัติของนโยบายนี้เห็นได้ทันทีหลังจากมีการหยุดยิงระหว่างอิรักและกองกำลังผสม เมื่อประธานาธิบดีซัดดัม ฮุสเซน เข้าบดขยี้ขบวนการต่อต้านรัฐบาลของฝ่ายเคิร์ดในทางเหนือ กองกำลังของฝ่ายซออะห์ทางใต้ และพวกที่ไม่เห็นด้วยในภาคกลาง เหตุผลที่เป็นที่กระจางชัดก็คือ สหรัฐอเมริกาอาจจะใช้ความเข้มแข็งเพื่อป้องกันผลประโยชน์พื้นฐานของตนเองและของชุมชนนานาชาติก็ได้แต่ผลประโยชน์เหล่านี้ จะตัดสินใจโดยการลองผิดลองถูกของสหรัฐอเมริกาโดยไม่แน่ใจว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไรหรือมีฉะนั้นก็ปล่อยให้รัฐบาลและประชาชนของตะวันออกกลางตัดสินใจโดยตัวของพวกเขาเอง (Craw and others, ed., 1990 : 5)

สงครามอีกสงครามหนึ่งที่นำดินแดนและยาวนานกว่าสงครามอิรัก-อิหร่าน ก็คือ สงครามระหว่างประเทศอาหรับทั้งหลายกับอิสราเอล นับเป็นความขัดแย้งทางการเมืองที่สำคัญเพราะเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศหนึ่ง (อิสราเอล) กับประเทศอาหรับหลาย ๆ ประเทศรวมทั้งประเทศอิหร่านด้วย ส่วนตุรกีนั้นยังมีท่าทีไม่ชัดเจนนักในกรณีนี้ อีกประการหนึ่ง มันเป็นความขัดแย้งที่มีประเทศมหาอำนาจหรืออาจเรียกได้ว่าอภิมหาอำนาจ (สหรัฐอเมริกา) ของโลกหนุนหลังฝ่ายหนึ่งอยู่และในร่มเงาของสหรัฐอเมริกานี้ก็ยังมีกลุ่มประเทศอาหรับเองรวมตัวอยู่ด้วย (คือ อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย คูเวต และอีกสี่ประเทศแถบอ่าวเปอร์เซีย) ท่าทีของประเทศได้ร่มเงาของสหรัฐอเมริกามีต่อกรณีความขัดแย้งนี้จึงน่าสนใจมาก เพราะด้านหนึ่งคือผลประโยชน์ของชาวปาเลสไตน์ผู้เป็นเชื้อสายเดียวกับตน มีวัฒนธรรมและศาสนาเดียวกับตน แต่อีกด้านหนึ่งก็คือมหาอำนาจที่ตนตัดสินใจจะยึดเป็นที่พึ่ง

4. ความขัดแย้งกับมหาอำนาจโดยตรง

ในขณะที่สหประชาชาติและพันธมิตรตะวันตกนำโดยสหรัฐอเมริกายืนดูอยู่ห่าง ๆ ในสงครามแปดปีระหว่างอิหร่านและอิรักจากปี ค.ศ.1980-1988 นั้น เหตุการณ์ต่อมาในปี ค.ศ.1990 หรือปี ค.ศ.1994 กลับไม่เป็นไปเช่นนั้น

เพราะในสองเหตุการณ์นี้สหรัฐอเมริกาได้เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว ไม่ใช่เพราะต้องการปกป้องคูเวตเท่านั้น แต่เพื่อเข้ามาช่วยเหลืออิสราเอลด้วยหากมีความจำเป็น ผลแห่งความพ่ายแพ้ของประเทศอาหรับในปี ค.ศ.1967 การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและวิกฤตการณ์ในอ่าวเปอร์เซีย ในช่วงทศวรรษที่ 1980 และ 1990 ทำให้สหรัฐอเมริกาปรากฏตัวขึ้นมาในฐานะของมหาอำนาจแต่ผู้เดียวและกลายเป็นเพื่อนบ้านของเกือบทุกประเทศในโลกไม่ว่าจะเป็นแอฟริกา เอเชีย ละตินอเมริกาหรือที่อื่น ทั้งนี้ก็ด้วยพลังทหารที่ใครเอาชนะได้ยาก

ตัวอย่างหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับมหาอำนาจก็คือกรณีของอัฟกานิสถานซึ่งถูกสหภาพโซเวียตรุกรานเมื่อปี ค.ศ.1978 สาเหตุหนึ่งที่ทำให้โซเวียตเข้ารุกรานอัฟกานิสถานนั้นก็เพื่อเป็นการตัดไฟเสียแต่ต้นลม ทั้งนี้เพราะทางใต้ของโซเวียตมีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่ถึง 50 ล้านคน โซเวียตจึงเกรงว่าคลื่นการปฏิวัติของอิหร่านจะแผ่อิทธิพลผ่านอัฟกานิสถานไปยังชาวมุสลิมทางใต้ของรัสเซียเข้าสักวันหนึ่ง อันที่จริงนั้นโซเวียตได้พยายามทำให้อัฟกานิสถานเป็นคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่สมัยที่นายนูรุดดีน ตารากี (Nurudin Taraki) เป็นประธานาธิบดี รัสเซียต้องการให้เขากวาดล้างอิสลามให้สิ้นซาก เพราะปรัชญาของคอมมิวนิสต์นั้นวางรากฐานอยู่บนปรัชญาวัตถุนิยมซึ่งปฏิเสธความเชื่อด้านศาสนา ดังนั้นจึงต้องพยายามขจัดศาสนาออกไปจากจิตใจของประชาชนเป็นขั้นตอน เมื่อนายตารากีทำการไม่สำเร็จเพราะประชาชนไม่สนับสนุน รัสเซียจึงได้สนับสนุนผู้นำคนใหม่ ๆ มาเรื่อย ๆ จนถึงนายฮุฟิซุลลอฮ์ อามีน (Hafizullah Amin) แต่ก็ยังไม่สำเร็จอีก รัสเซียจึงส่งกำลังทหารเข้ายึดครองอัฟกานิสถานทันที (Zakaria, 1988 : 4)

นอกจากในอัฟกานิสถานแล้ว โซเวียต (ก่อนการปฏิวัติอิสลามในอิหร่าน) ยังได้แผ่อิทธิพลทางทหารไว้ในเยเมนใต้และเอธิโอเปียด้วย เอธิโอเปียเป็นเสมือนกระดานสปริงที่โซเวียตจะสามารถใช้กระโดดเข้าไปในแอฟริกาได้

ความขัดแย้งระหว่างประเทศอิสลามในตะวันออกกลางกับประเทศมหาอำนาจ อีกกรณีหนึ่งคือ ระหว่างสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่านกับสหรัฐอเมริกา ก่อนหน้าการปฏิวัติของอิสลามในอิหร่านปี ค.ศ.1979 นั้น สหรัฐอเมริกากับ

ซาร์แห่งอิหร่านมีความปรองดองกันเป็นอย่างดี เนื่องจากซาร์ยอมอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและประเทศตะวันตกอื่น ๆ แต่หลังจากการปฏิวัติ อิหม่ามโคมัยนีผู้นำของการปฏิวัติและผู้นำที่รับหน้าที่ต่อจากท่านเมื่อท่านถึงแก่กรรมแล้วคือ อยาตุลลอฮ์ อะลีคาเมเนอี ก็เปลี่ยนนโยบายใหม่คือไม่ยอมส่งให้แก่สหรัฐอเมริกาอีกต่อไป มีหน้าซำยังทำสงครามเย็นกับสหรัฐอเมริกาอยู่เรื่อย ๆ โดยถือว่ามหาอำนาจตะวันตก ซึ่งนำโดยสหรัฐอเมริกาและมหาอำนาจตะวันออกซึ่งมีรัสเซียเป็นตัวยืนโรงนั้น มีเจตนาร้ายต่อประเทศอิหร่านและมุสลิมทั้งมวล และพวกเขามีความมุ่งร้ายต่ออิสลาม ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างข้อเขียนของอิหม่ามโคมัยนีดังต่อไปนี้

"...ศัตรูทั้งหลายของพวกเขา คือ ศัตรูแห่งพระเจ้าเป็นเจ้า ศัตรูแห่งอัล-กุรอานและศัตรูแห่งอิสลามอันสูงส่งนั้น ล้วนแต่เป็นพวกคนถ้อยที่ชั่วร้าย พวกเหล่านี้จะไม่ลังเลในการประกอบอาชญากรรมและพฤติกรรมที่ทารุณโหดร้ายเพื่อจุดมุ่งหมายอันต่ำทราม เพื่อเข้าครอบครองเอาผลประโยชน์ทั้งหลายที่พึงพอใจ และในการกระทำเช่นนั้นความเป็นมิตรหรือศัตรูนั้นไม่มีความหมายต่อพวกมันยิ่งกว่าใครอื่นในพวกนี้คือ สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นรัฐของพวกผู้ก่อการร้าย เป็นรัฐบาลซึ่งได้จุดไฟไปทั่วโลก และมิตรของมันคือไซออนนิสต์สากล พวกนี้จะประกอบอาชญากรรมทุกประการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อันกระหายของมัน ซึ่งเกินกำลังที่ปากกาใด ๆ จะเขียนบรรยายได้และเกินกำลังที่คำพูดใดจะกล่าวได้ ถ้วนทั่ว ความคิดอันโหดชั่วของพวกนี้ได้วางแผนก่อตั้ง "รัฐอิสราเอลที่ยิ่งใหญ่" ขึ้น และได้ก่ออาชญากรรมอันชั่วร้ายนานาประการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตน" (อยาตุลลอฮ์ โคมัยนี, 2533 : 34)

ด้วยเหตุนี้สหรัฐอเมริกาและประเทศบริวารของสหรัฐอเมริกาจึงมีความเกลียดชังอิหร่านเป็นอย่างยิ่ง

สหรัฐอเมริกานับถือว่าผลประโยชน์ของประเทศถูกต้องความ เมื่อมีการทำร้ายทางเศรษฐกิจ เมื่อมีการคุกคามด้านนิวเคลียร์ หรือเมื่อพันธมิตรของตนถูกคุกคาม ดังนั้นการคุกคามใด ๆ ที่มีต่อความปลอดภัยในอ่าวเปอร์เซียก็ย่อมเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาด้วย ผลประโยชน์เหล่านี้จะได้รับการคุ้มครองได้ด้วยการที่สหรัฐอเมริกาเข้าไปถึงแหล่งพลังงาน (ในที่นี้คือแหล่งน้ำมัน) นั้น ๆ ได้มาจาก

คำสอนของคาร์เตอร์ (Carter's Doctrine) ที่ว่า "อำนาจของต่างชาติใด ๆ ที่พยายามจะเข้าครอบครองอาณาบริเวณแถบอ่าวเปอร์เซีย ย่อมเท่ากับทำอันตรายต่อผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาอย่างสำคัญ จึงต้องทำการตอบโต้โดยทุกวิถีทางรวมทั้งการใช้กำลังทหารด้วย"

เหตุนี้สหรัฐอเมริกาจึงส่งกองเรือรบไปลอยลำอยู่ในอ่าวเปอร์เซียซึ่งก็ถูกอิหร่านประณามและคัดค้านซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่สหรัฐอเมริกาอย่างยิ่ง การที่อิหร่านคัดค้านเป็นการป้องกันมิให้สหรัฐอเมริกาใช้อิทธิพลของตนได้ สหรัฐอเมริกาพยายามจะแก้แค้นอิหร่านโดยจะให้องค์การสหประชาชาติลงมติคว่ำบาตรการส่งน้ำมันออกของอิหร่าน แต่ก็ถูกญี่ปุ่นและประเทศในยุโรปคัดค้าน สหรัฐอเมริกาจึงพยายามหาข้อกล่าวหาอิหร่านต่าง ๆ นานา เช่น หว่านอิหร่านสนับสนุนการก่อการร้ายและพยายามจะได้เทคโนโลยีเกี่ยวกับนิวเคลียร์ และสนับสนุนพวกฟันตะเมนดัลลิสต์ให้กระทำการรุนแรง เป็นต้น นโยบายของสหรัฐอเมริกา คือต้องการจะเป็นตำรวจโลกและทำให้อิหร่านและซาอุดีอาระเบียต้องพึ่งพาวัตถุประสงค์ของสหรัฐอเมริกายิ่งขึ้น จุดประสงค์ที่แท้จริงของรัฐบาลอเมริกันคือ ต้องการจะหาประเทศที่เป็นเครื่องมือไว้ในแถบอ่าวเปอร์เซีย เพื่อให้จุดมุ่งหมายทางการเมืองของตนบรรลุผล แต่อิหร่านก็ไม่ยอมรับบทบาทนั้น

ความขัดแย้งทางอุดมการณ์

ตะวันออกกลางเป็นภูมิภาคที่มีความตื่นตัว มีพลังแฝงและอุดมไปด้วยความขัดแย้ง ความขัดแย้งนี้ไม่ได้มีเฉพาะเรื่องชายแดนหรือความขัดแย้งอันเกิดจากทรัพยากร แต่เป็นความขัดแย้งในเรื่องความละเอียดอ่อน ในเรื่องอุดมการณ์ด้วย เกือบทุก ๆ คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณาบริเวณนี้คิดว่า ตัวเองมีวัฒนธรรมที่เด่นและมีแนวทางของตนเอง

ปัญหาเบื้องต้นอีกอย่างหนึ่งที่ยังดำรงอยู่ก็คือ วัฒนธรรม หรืออารยธรรมของอาณาบริเวณนี้ไม่อาจไปกันได้กับความจำเป็นในสมัยใหม่ โดยที่ชาซังหนึ่งถูกปลุกฝังอยู่กับประเพณี ในขณะที่ชาอีกซังหนึ่งพยายามที่จะก้าวไปสู่ความทันสมัย ดังนั้นลักษณะสากลของดินแดนแถบนี้จึงมีความไม่แน่นอน

จะเห็นได้จากการที่มีการแบ่งประเทศมุสลิมเป็นกลุ่มหัวก้าวหน้า กลุ่มนิยมซ้าย กลุ่มชาวจัด กลุ่มคอมมิวนิสต์จีน กลุ่มคอมมิวนิสต์รัสเซีย กลุ่มนิยมตะวันตก เป็นต้น แล้วแต่สถานการณ์ และแล้วแต่จะคิดว่ามหาอำนาจที่ตนสังกัดอยู่จะอำนวยประโยชน์ให้แก่ตนได้

การที่มีประชากรคนหนุ่มส่วนใหญ่ตกงาน การปะทะกันในอุดมการณ์แบบเผด็จการยังคงดำรงอยู่และสันเสทือนความมั่นคง และจะยังคงก่อให้เกิดความสันเสทือนต่อรัฐบาลเหล่านี้อยู่ต่อไป อุดมการณ์ที่ถูกนำเสนอ การยึดเยียด (สิ่งต่าง ๆ) เข้ามาในวัฒนธรรมซึ่งมีพื้นฐานที่ราวฉานและหลากหลายอยู่แล้วนั้นบ่อยครั้งได้แปรสภาพตัวของมันเองเป็นความรุนแรง ขบวนการอนุรักษนิยมทั้งหลายที่มีความโน้มเอียงไปต่าง ๆ นานา ต่างก็ถือว่าพวกตนเป็นผู้ยึดถือสัจธรรมและเป็นผู้ที่สร้างความสับสนขึ้น ในประเด็นของเอกลักษณ์ของตัวบุคคลและเอกลักษณ์ของชาติ มีปัญหาให้ถกเถียงกันอย่างไม่จบสิ้น เช่น ตุรกีเป็นประเทศมุสลิมของเอเชียตะวันตก หรือว่าเป็นประเทศยุโรปที่ขยายตัวออกไป? สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่านก็ยังคงหมกมุ่นอยู่กับวิกฤตการณ์ทางด้านเอกลักษณ์อยู่ เช่น อิหร่านเป็นรัฐอิสลามแห่งตะวันออกกลาง เป็นฟาร์ซี หรือว่าเป็นอิหร่านสมัยใหม่กันแน่ เป็นต้น

เราอาจแบ่งความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงออกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- ความนิยมปกครองประเทศที่แตกต่างกัน เช่น ระบบกษัตริย์ ระบบที่ไม่มีกษัตริย์ ระบบสังคมนิยม ระบบอิสลาม เป็นต้น

- ความขัดแย้งในความคิดเกี่ยวกับชาตินิยม อาหรับนิยม และอิสลามนิยม

- ความขัดแย้งในความคิดระหว่างพวกสมัยนิยม (Modernists) กับพวกที่ยึดถือหลักการเดิม (Fundamentalists)

- ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างพวกหัวก้าวหน้า (Progressive) กับพวกหัวเก่า (Conservatives)

- ความขัดแย้งระหว่างพวกนิยมศาสนา ซึ่งทำให้เกิดขบวนการอิสลาม กับพวกที่นิยมตะวันตก (Westernists) และระหว่างพวกที่ต้องการให้มีรัฐอิสลามกับพวกที่ต้องการรัฐแบบเซคคิวลาร์ (Secular) ซึ่งแยกศาสนาจากการเมือง การปกครอง

- ความขัดแย้งระหว่างนิกายชีอะฮ์ (Shi'ites) กับนิกายซุนนี (Sunnis)

- อิทธิพลของมหาอำนาจหรือความนิยมมหาอำนาจคนละขั้ว เช่น อิรักและซีเรียมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับรัสเซีย รวมทั้งเยเมนตกอยู่ใต้อิทธิพลของรัสเซียส่วนใหญ่ ส่วนประเทศที่ปกครองระบบกษัตริย์ก็มักจะอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา และมีลักษณะเป็นพวกอนุรักษนิยมอยู่มาก เช่น ซาอุดีอาระเบีย คูเวต จอร์แดน โมร็อกโก และสหรัฐอเมริกา

ความแตกต่างกันในเรื่องระบอบการปกครอง

ในตะวันออกกลางนั้นมีความนิยมในระบอบการปกครองต่าง ๆ กันมากมาย ดังจะกล่าวให้เห็น ดังต่อไปนี้

1. ระบอบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การปกครองแบบมีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญเป็นประเพณีที่ฝังรากลึกอยู่ในเอเชียตะวันตกมาตั้งแต่สมัยที่มีเคาะลีฟะฮ์ (กาหลิบ) ในสมัยอุมัยยะฮ์ (อุมัยยะด) และอับบาซียะฮ์ (อับบา ซิด) ตลอดจนสมัยที่มีสุลฎอน (สุลต่าน) ปกครองในสมัยออตโตมาน การปกครองแบบนี้มีรากเหง้ามาตั้งแต่ชาวเบดูอิน ซึ่งเป็นชาวอาหรับเผ่าดั้งเดิมที่ใช้ชีวิตเร่รอน มีผู้นำซึ่งมีอำนาจเต็ม ถึงแม้ว่าท่านศาสดามุฮัมมัดและเคาะลีฟะฮ์สี่ท่านแรกจะได้ทำตนเป็นตัวอย่างของผู้ปกครองตามหลักการอิสลามก็ตาม แต่ในระยะหลังจากนั้นการปกครองของเคาะลีฟะฮ์ก็ได้บิดเบือนไป กลายเป็นกษัตริย์ผู้มีอำนาจตามทำนองคลองธรรมบ้าง มีอำนาจแบบเผด็จการบ้าง เฉลียวไปจากหลักการของศาสนาบ้าง

ตามหลักการของอิสลามเดิมนั้นมีผู้นำเรียกว่า ซาอิม (Zaim) หรือรออีสท์ (Raeast) เดิมเรียกว่าเคาะลีฟะฮ์ หรือกาหลิบ (Caliphah) หมายถึง หัวหน้าหรือประมุขของประเทศ การเลือกผู้นำตามหลักการของศาสนานั้นยึดหลักประชาธิปไตยของประชาชนคือ การเลือก การสืบตำแหน่งโดยสายเลือดนั้นไม่ใช่ระบบอิสลาม ฉะนั้นระบบกษัตริย์ในเอเชียตะวันตกนั้นนับวันแต่จะหมดสิ้นลงไป แต่ตามที่เป็นอยู่จริง ๆ นั้น หากไม่มีเหตุการณ์วุ่นวาย หรือเหตุการณ์ที่เป็นกรณีพิเศษก็จะทำการเลือกผู้นำจากสมาชิกในราชวงศ์ในระบบสาธารณรัฐ การเลือกประมุขทำโดยการเลือกตั้ง

ทั่วไป (Universal Suffrage) (Zakaria, 1988 : 8)

2. ลัทธิชาตินิยม อาหรับนิยม และอิสลามนิยม

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่งนั้น ลัทธิชาตินิยมขยายตัวอย่างรวดเร็วในอียิปต์ อังกฤษซึ่งปกครองอียิปต์อยู่ในขณะนั้นได้ประกาศสงครามกับตุรกี อียิปต์จึงถูกบังคับโดยปริยายให้ทำทุกอย่างเพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษ ประชาชนส่วนใหญ่ต้องทนทุกข์ จึงหันไปสนับสนุนพวกชาตินิยม (พรรควาฟด์-Wafd) อังกฤษได้จับพวกชาตินิยมไปขังไว้ที่เกาะมอลด้าเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังทำให้ความเป็นปรปักษ์ต่ออังกฤษรุนแรงยิ่งขึ้น ลัทธิชาตินิยมได้แพร่ไปถึงประเทศอื่น ๆ อีก กลายเป็นลัทธิภูมิภาคนิยม (Regionalism) และลัทธิชาติอาหรับ (Arabism) การก่อตั้งรัฐอิสราเอลขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้รัฐอาหรับต่าง ๆ ไม่พอใจ ยิ่งเร่งเร้าความรู้สึกเรื่องชาตินิยมอาหรับให้มากขึ้นอีก จึงเกิดมีขบวนการรวมอาหรับ (Pan-Arabism) ขึ้น

ระบอบอิสลาม อัล-กูราน หรือสุนนะฮฺ มิได้กำหนดรูปแบบรัฐบาลไว้อย่างจำเพาะเจาะจงอย่างใดไว้และมิได้กำหนดไว้ในชะรีอะฮฺ (กฎหมายอิสลาม) ว่าให้มุสลิมใช้การปกครองรูปแบบใด และมีได้กำหนดรายละเอียดไว้แต่ประการใด เพียงแต่กำหนดหลักการและกฎเกณฑ์สากลไว้ ซึ่งมีได้เปลี่ยนไปตามกาลเวลาและสถานที่ และต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ของประชาชน กูรานมิได้มุ่งหมายที่จะสร้างรัฐแต่มุ่งหมายที่จะสร้างสังคมมากกว่า

อำนาจรัฐหรืออำนาจในการปกครองประเทศของกลุ่มมุสลิมก็คือศาสนาอิสลาม การก่อตั้งรัฐใหม่จะใช้ศาสนาอิสลามเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงรวบรวมประชาชาติ และบัญญัติว่า อิสลามคือศาสนาประจำชาติและประมุขของประเทศต่าง ๆ ต้องเป็นมุสลิม ดังนั้นลักษณะการปกครองนั้นจึงมีศาสนาเป็นมูลฐานสำคัญและเป็นองค์ประกอบที่มีความหมายมากที่สุด ดังนั้นศาสนาคือเครื่องมือและเครื่องผูกพันประชาชนและประเทศอื่น ๆ ในโลกมุสลิมไว้ด้วยกัน รัฐมุสลิมที่แท้จริงจะมีความเชื่อมั่นในศาสนา ในประเทศทั่วโลกการปกครองจะยอมรับพระคัมภีร์ของผู้มีความรู้ทางศาสนาว่า เป็นองค์กรที่มีอำนาจอยู่ไม่น้อย เพราะองค์กรนี้มีความผูกพันกับประชาชนโดยตลอด และเป็นที่ยอมรับของสถาบันต่าง ๆ เนื่องจากระบบการปกครองในอิสลามนั้น อาณาจักรไม่ได้แยกจากศาสนจักร จึงทำให้องค์กรนี้มีบทบาทอันสูงส่งใน

การดำเนินงานปกครองประเทศ แม้ว่าองค์กรนี้จะได้แสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ มากนักนอกจากด้านศาสนา แต่ก็ยังเป็นพลังเงิบที่สามารถชี้ให้ผู้นำปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องและคอยท้วงติงการดำเนินงานของรัฐบาลให้อยู่ในครรลองที่ควรปฏิบัติ

กลุ่มที่มีความรู้ทางศาสนานั้นเรียกว่า อุละมา (Ulama) คำ ๆ นี้หมายถึง นักปราชญ์ทางศาสนาหรือผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับกิจกรรมด้านศาสนา ไม่ใช่พระอย่างที่เคยเข้าใจกัน แต่เป็นผู้สามารถอธิบายหลักการต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามได้ มีหน้าที่วินิจฉัยปัญหาทั่วไปทางศาสนาและเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลด้วย ปัจจุบันนี้ผู้มีอำนาจสูงสุดทางศาสนาเรียกว่ามูฟตี (Zakaria, 1988 : 8)

ที่จริงนั้นรัฐอิสลามได้มีมาแล้วในอดีตและประสบความสำเร็จจนนำอิสลามไปสู่ความเป็นผู้นำของโลกได้ ในสมัยกลางรัฐอิสลามที่ว่ามี ได้เกิดขึ้นหลังจากการสิ้นชีวิตของศาสดามุฮัมมัดและมีอยู่จริง ๆ ในสมัยเคาะลีฟะฮฺทั้งสี่ (เคาะลีฟะฮฺ อะบูบักร์ อุมร์ อุษมาน และอะลี) เท่านั้น ต่อ ๆ มานั้นถึงจะมีเคาะลีฟะฮฺหรือผู้นำตามหลักการอิสลามนั้นไม่มีการสืบทอดกันโดยสายเลือด ผู้จะเป็นผู้นำได้ต้องมาจากการเลือกตั้งหรือความพอใจจากกลุ่มชนเท่านั้น (Zakaria, 1988 : 8)

ลัทธิชาตินิยม คือ ความเชื่อที่ว่าคนเราไม่อาจจะมีชีวิตที่ดีได้นอกจากภายใน "ชาติ" ที่มีอิสระแก่ตัวทางด้านการเมือง ซึ่งสมาชิกในชาติทุกคนเปรียบเสมือนพี่น้องกัน (Lewis, 1995 : 336) นักชาตินิยมพยายามสร้างนิยายปรัมปราเพื่อให้คนนิยมในชาติโดยแสดงความสัมพันธ์ที่ชาตินั้น ๆ มีมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนอิสลามมาถึง เช่น ในซีเรียกระแสของชาตินิยมปรากฏอยู่ในข้อเขียนอันตุน สะอาดะฮฺ (Antun Sa'adah 1904-1949) ซึ่งเป็นคริสเตียนชาวเลบานอนผู้ก่อตั้งพรรคชาตินิยมสังคมนิยม (Syrian Social Nationalist - SSNP) ขึ้นในกรุงเบรุต เมื่อปี ค.ศ.1932 สะอาดะฮฺประณามการที่ฝรั่งเศสแบ่งแยกประเทศซีเรียใหญ่ออกไป และได้เรียกร้องให้มีการรวมประเทศเป็นอันเดียวกันเสียใหม่ เขาได้ยืนยันว่า ซีเรียเป็นชาติหนึ่ง เป็นตัวของตัวเอง ไม่ควรที่จะเป็นส่วนหนึ่งของโลกอาหรับ เขาถือว่าซีเรียมีกำเนิดจากพวกโฟนิเชียสมัยโบราณ คำสอนของเขาจึงเรียกว่าโฟนิ-เชียนนิสม์ (Phoenicianism) เขาถือว่า

ประวัติศาสตร์ของซีเรียนั้นแยกจากประวัติศาสตร์ ของชาวอาหรับ ทั้งที่เป็นอิสลามและคริสเตียน และเชื่อว่าซีเรียเป็นผลผลิตของลักษณะทางภูมิศาสตร์อันไม่มีใครเหมือน ซึ่งต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ (Cleveland, 1994 : 218)

ผู้นำของประเทศในโลกอาหรับก็ได้ใช้ลัทธิชาตินิยมกระตุ้นประชาชนของตนให้รู้สึกในเอกลักษณ์ของประเทศชาติ และเพื่อให้สนับสนุนรัฐบาลของเขา พวกเขาต้องสร้างการบริหารประเทศชาตินิยมขึ้นมาพร้อมด้วยการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ ๆ ของลัทธิชาตินิยมขึ้นมาด้วย จึงมีการนำเอาธงชาติ สแตมป์ และเพลงชาติมาใช้เพื่อเน้นความแตกต่างของแต่ละรัฐ เป็นการรับรองและสนับสนุนการแบ่งเขตทางการเมืองที่มหาอำนาจตะวันตกได้ยึดยึดให้แกโลกอาหรับ

นักคิดบางคนได้ประณามความคิดและการปฏิบัติของนักการเมืองชาตินิยมว่าเอาแต่ประโยชน์ของตนเอง และกล่าวว่าการแยกประเทศออกไปเป็นขึ้น ๆ จากโลกอาหรับจะทำให้โลกอาหรับยิ่งมีความอ่อนแอยิ่งขึ้นในโลก ผู้ต่อต้านเหล่านี้คิดว่าสิ่งที่จำเป็นที่ต้องทำก็คือ รวมเอารัฐอาหรับต่าง ๆ ที่กำลังอ่อนแอเข้ามาเป็นองค์การทางการเมืองอันเดียวกันเสีย คนฉลาดที่สุดที่พูดถึงเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกอาหรับ (Arab unity) นี้ก็คือ ชาติ อัล-ฮุสรี (Sati al-Husri 1880-1968) นักการศึกษาของอดีตอาณาจักรออตโตมาน ในบทความและสุนทรพจน์หลายชิ้นของเขารวมทั้งหนังสือที่เขาเขียนขึ้นนั้น เขาได้กล่าวไว้ว่า ชาวอาหรับได้สร้างชาติหนึ่งขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงควรรวมกันเข้าเป็นรัฐเดียวกันเสีย สำหรับเขาปัจจัยแรกสำหรับการมีชาติก็คือ ภาษาที่ใช้ร่วมกันและการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน เพราะฉะนั้นชาวอาหรับจึงสามารถสร้างชาติในด้านวัฒนธรรมขึ้นมาได้ ถึงแม้ว่าในทางการเมืองมักจะถูกแบ่งแยกออกก็ตาม ในระหว่างสองอย่างนี้ สิ่งที่สำคัญกว่าในความคิดของเขาก็คือ ภาษาซึ่งเป็นพันธะสำคัญสำหรับผูกพันจิตใจของมนุษย์เข้าด้วยกัน เมื่อรวมเอาภาษาอาหรับเข้ากับความทรงจำถึงความรุ่งเรืองในอดีตของพวกเขาแล้ว ชาวอาหรับก็มีส่วนประกอบของการเป็นชาติครบถ้วนแล้ว ถึงแม้ว่าจะอยู่ในสมัยที่ถูกแบ่งแยกทางการเมืองออกเป็นประเทศหลายประเทศก็ตาม เขาพยายามชี้ให้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องรวมรัฐต่าง ๆ เข้าด้วยกัน สิ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับสถานการณ์ปัจจุบันและสิ่งที่อัล-ฮุสรีพยายามสร้างขึ้นก็คือ ความสำนึกในความเป็นชาวอาหรับ

ร่วมกัน เมื่อมีความสำนึกเช่นนี้แล้ว ชาวอาหรับก็จะมีแรงผลักดันให้แสวงหาความเป็นหนึ่งเดียวกันทางการเมืองได้ เขาต่อต้านลัทธิชาตินิยมของอันตุน สะอาดะฮ์ เป็นอย่างมาก คำนิยามเรื่องชาตินิยมอาหรับของเขาชัดเจนและเป็นแบบเชคคิวนาร์ เขาปฏิเสธไม่ยอมใช้สัญลักษณ์ของอิสลามเข้ามาเกี่ยวข้องในการเรียกร้องหาเอกภาพของเขา โดยอ้างว่าภาษาอาหรับนั้นมีมาก่อนศาสนาอิสลาม ผู้ที่ใช้ภาษาอาหรับไม่ว่าจะเป็นมุสลิมหรือคริสเตียน จึงควรร่วมใจกันจงรักภักดีต่อสิ่งหนึ่งนั่นคือชาติอาหรับ ถึงแม้ว่าคำสอนของอัล-ฮุสรีจะได้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางแต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าไรนัก (Cleveland, 1994 : 219) ต่อมาประธานาธิบดีนัชเซอร์แห่งอียิปต์ได้รับความคิดเรื่องลัทธิรวมอาหรับนี้มาเผยแพร่ในสมัยของเขา

ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งกัน ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันตกนั้น จำเป็นต้องมีการปลุกปั่นความจงรักภักดีทางการเมืองและทางชุมชนของชาวอาหรับเสียใหม่เมื่อเคมาล อตาเติร์ก ได้รื้อทำลายสถาบันต่าง ๆ ของอิสลามรวมทั้งสัญลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียวของอิสลามลงด้วยการนำเอาเชคคิวนาร์ของตนมาใช้แล้ว มุสลิมจะใช้อะไรมาเป็นเสาหลักแทนเพื่อจะต่อต้านการเข้ายึดครองของตะวันตกและเพื่อสร้างภาพพจน์ทางบวกของชนชาวอาหรับได้เล่า? คำตอบคำถามนี้มีอยู่สามอย่าง นั่นก็คือ ลัทธิชาตินิยม ลัทธิรวมอาหรับ และลัทธิรวมอิสลาม (Cleveland, 1994 : 219)

ลัทธิสมัยนิยมกับการกลับไปสู่หลักการดั้งเดิม

ถึงแม้ว่าสถานการณ์ที่เผชิญหน้าอาณาจักรออตโตมานอยู่ในตอนปลายศตวรรษที่ 19 นั้น จะเป็นผลของปัจจัยทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติดก็ตาม แต่ก็ไม่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของอิสลาม ก่อนหน้าสมัยนั้นสังคมอิสลามได้เคยผ่านประสบการณ์มาแล้วสองอย่าง อย่างหนึ่งคือ ประสบการณ์ในระหว่างสองร้อยปีแรกของอิสลาม ในตอนนั้นสังคมมุสลิมยังหนุ่มแน่นแข็งแรงและมีพลังกำลัง อยู่ในตำแหน่งผู้มีชัยและมีอำนาจกว้างขวาง อีกทั้งในระบอบนั้นโลกยังมีอารยธรรมโบราณที่ยิ่งใหญ่อีกสองอย่าง คือ อารยธรรมกรีก-โรมันที่ซีกโลกตะวันตกกับอารยธรรมอิหร่านที่ซีกโลกตะวันออก ทั้งสองอารยธรรมนี้เป็นแหล่งอันใหญ่หลวงของศิลปะวิทยาการ

และปรัชญา สังคมอิสลามได้เปรียบจากการไม่มีความรู้สึกต่ำต้อย มีปมด้อย และมีความนึกคิดสามารถพึ่งพาตัวเองได้ จึงฉวยประโยชน์จากวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ นั้นโดยไม่ได้ตกเป็นทาสของมันทางศีลธรรมหรือสติปัญญาเลย สิ่งใดที่คิดว่าเหมาะสมก็รับมาใช้ได้อย่างเสรี เนื่องจากความแข็งแกร่งของอิสลามในตอนนั้น ฉะนั้นสิ่งที่รับมาเหล่านั้นจึงไม่มีทางที่จะทอดเงาของมันมาเหนือโครงสร้างด้านจิตใจและศีลธรรมจรรยา ของสังคมอิสลามได้ (อบุล หะซัน อะลี นัควี, ม.ป.ป. : 71)

ประสบการณ์ชนิดที่สองที่สังคมอิสลามได้ประสบมา คือ ในศตวรรษที่ 7 เมื่อพวกดาร์ตาร์เข้ามาบุกรุกโลกอิสลาม แต่เนื่องจากพวกนี้ยังไม่อารยธรรมนัก จึงไม่มีปัญหาที่สังคมมุสลิมจะได้รับอิทธิพลจากมัน ฝ่ายผู้พิชิตกลับรับเอาสิ่งดี ๆ จากผู้ถูกพิชิตไปแทน

กลุ่มของปัญญาชนตุรกีส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากอังกฤษ เยอรมนี ฝรั่งเศส หรือแหล่งการศึกษาที่ทันสมัยอื่น ๆ พวกเขามีความร่อนรังที่จะลอกเลียนแบบอย่างทางสังคม วัฒนธรรม และวัตถุธรรมจากชีวิตตะวันตก คนเหล่านั้นมีความครุ่นคิดถึงความเป็นไปของสังคมตุรกี ในขณะที่พวกเขายังขาดความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะประเมินค่าปรัชญาชีวิตแบบตะวันตกจึงไม่สามารถพิจารณาได้อย่างรอบคอบว่า สิ่งใดในอารยธรรมตะวันตกจะเป็นประโยชน์ต่อตุรกี ซึ่งตอนนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้นำของโลกอิสลามและสิ่งไหนไม่เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของพวกเขา

ซียา โกคาลป์ (Ziya Kocalp) นักสังคมวิทยาและนักทฤษฎีชาวตุรกีเป็นผู้หนึ่งที่รับร่างจะให้ตุรกีสลัดตัวเองออกจากอดีตแบบอิสลาม เพื่อว่าจะได้ก่อสร้างประเทศในแนววัตถุนิยมได้ เขาถือว่า อารยธรรมตะวันตกมิใช่เป็นอารยธรรมที่แปลกหน้า แต่เป็นความต่อเนื่องจากอารยธรรมเมดิเตอร์เรเนียน ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพวกเขาเอง เขาพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าการที่ตุรกีจะรับเอาอารยธรรมตะวันตกมาไว้นั้น ไม่จำเป็นที่จะหมายความว่าต้องปิดศาสนาอิสลามออกไป เขากล่าวว่า "วัฒนธรรมและศาสนาที่ต่างกันก็สามารถอยู่ในอารยธรรมอย่างเดียวกันได้ อย่างเช่น ชาวฮิวกับชาวญี่ปุ่นมีอารยธรรมอย่างเดียวกับชาวยุโรป ทั้ง ๆ ที่พวกเขาแตกต่างกันทั้งในด้านวัฒนธรรมและศาสนา" (Bergis, 1959 : 270 อ้างถึงใน อบุล หะซัน อะลี นัควี, ม.ป.ป. : 71)

อารยธรรมและศาสนานั้นเป็นสองสิ่งที่แยกจากกัน ตุรกีก็จะทำประโยชน์อันทรงคุณค่าได้อย่างมากมาย ถ้าหากว่าตุรกีจะสามารถพิชิตอารยธรรมตะวันตกได้จริง ๆ และนำเอาอารยธรรมนั้นมาใช้เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่สูงสุด ตุรกีจะได้แสดงบทบาทของผู้เป็นตัวอย่างและผู้พบหนทางสำหรับประเทศมุสลิมทั้งหลาย แต่น่าเสียดายที่มีได้เป็นเช่นนั้น เพราะตุรกีได้เริ่มลอกเลียนแบบตะวันตกอย่างไม่มีความตั้งใจของตัวเอง ผลก็คือ ตุรกีถูกตัดขาดจากอดีตใกล้ ๆ ของตุรกีเองอย่างกระทันหัน มรดกทางวัฒนธรรมและสติปัญญาที่ปัญญาที่บรรพบุรุษของตุรกีได้มอบไว้ให้ก็สูญหายไปหมดสิ้นภายในประเทศก็มีรอยร้าวเกิดขึ้นระหว่างประชาชนซึ่งยังคงยึดมั่นอยู่กับอิสลามกับชนชั้นปกครองผู้นำเอาอารยธรรมต่างด้าวมายึดเยียดให้พวกเขาอย่างเป็นทางการ และอารยธรรมตะวันตกก็ได้รับเอาคุณสมบัติอันมีค่าของตุรกีก็คือ ความมั่นใจและความกล้าหาญออกไปเสียจากตัวเอง เปิดทางให้แก่ความสับสนวุ่นวายและความขัดแย้งกัน (อบุล หะซัน อะลี นัควี, ม.ป.ป. : 78-120)

สาเหตุชั้นมูลฐานของความขัดแย้งกันเองในความคิดของนักปฏิรูปชาวมุสลิมก็คือพวกเขาและผู้ปกครองมุสลิมหลายคนนั้น ด้วยการรีบร้อนที่จะขจัดความล้าหลังออกไปจากโลกมุสลิม จึงได้ละเลยมิได้นึกถึงธรรมชาติอันสำคัญของโลกตะวันตกซึ่งเป็นสมัยใหม่เสีย เลยยอมรับเอาความคิดของตะวันตกมาทั้งหมดเพื่อจะเผชิญหน้ากับโลกตะวันตกเอง ยิ่งกว่านั้นด้วยความรีบร้อนและเลินเล่อพวกเขายังได้มองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าแก่นแท้ของการเผชิญหน้าระหว่างโลกมุสลิมกับโลกตะวันตกก็คือเพื่อจะได้มีพลังเพื่อที่จะสามารถรักษาเอกลักษณ์แบบอิสลามไว้ได้ หรืออย่างน้อยก็เพื่อจะรับประกันว่าตนจะอยู่ในโลกสมัยใหม่ได้โดยไม่สูญเสียหรือขัดแย้งหรือละเมิดเอกลักษณ์นี้ไม่ว่าโดยประการใด ๆ (Murtaza Asa'di, 1996 : 40)

ในไม่ช้าก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การปฏิวัติของอียิปต์ได้นำเอาโปรแกรมชีวิตทั้งหมด ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของลัทธิคอมมิวนิสต์และชาตินิยมวัตถุนิยม เพื่อที่จะเปลี่ยนรูปสังคมอียิปต์เสียโดยสิ้นเชิงและนำไปสู่การเปลี่ยนรูปสังคมอาหรับมากับมันด้วย วัตถุประสงค์ก็คือเพื่อสร้างสังคมใหม่ตามที่ประธานาธิบดีนัซเซอร์ได้แถลงไว้ ในคำแถลงการณ์แห่งชาติเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 1962 ว่า "อาจจะเลือกแบบแผน

สังคมสำหรับตัวเองที่สามารถจะสร้างค่านิยมทางจริยธรรมสมัยใหม่ขึ้นมา และเป็นการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมประจำชาติแบบใหม่" (อะบูล หะซัน อะลี นัดวี, ม.ป.ป. : 71) อันเป็นสังคมที่ "เชื่อในอิสราภาพ เอกภาพ และลัทธิสังคมนิยมว่าเป็นรากฐานของชีวิต" (อะบูล หะซัน อะลี นัดวี, ม.ป.ป. : 235) ความคิดของประธานาธิบดีนัซเซอร์ในเรื่องเกี่ยวกับสังคมอาหรับสมัยใหม่ และเรื่องเอกบุคลิกและลัทธิของเอกบุคลิกนั้นมิได้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในกฎหมายชะรีอะฮ์ของอิสลาม แต่เป็นไปตามอุดมคติที่วางไว้โดยปรัชญาและการจัดตั้งองค์กรของสังคมตะวันตกสมัยใหม่ (ไตรรัตน์สุนทรประภัสสร, 2528 : 57-29)

นอกจากตุรกีและอียิปต์แล้ว การรับเอาอารยธรรมตะวันตกมาอย่างไม่มีลิมิตลุ่มตาเช่นนี้ ยังเกิดขึ้นในประเทศอิหร่านสมัยซัฟฟ์ มุฮัมมัด เรซา (ริฎอ) ปาร์ลาวีด้วย อิหม่ามโคมัยนีผู้นำการปฏิวัติของอิสลามในอิหร่านได้กล่าวไว้ว่า

"...ความรู้สึกว่าตนเองไร้ปัญญาและความรู้สึกว่าตนเองโง่งเขลานั้นเป็นสิ่งที่ถูกปลูกฝังขึ้นโดยมหาอำนาจ อันนำมาซึ่งการไม่เชื่อมั่นในความรอบรู้ของตนและความเชี่ยวชาญตลอดจนความสามารถในทุก ๆ ด้านของตนเอง นำมาซึ่งการเลียนแบบเอาอย่างง่าย ๆ จากตะวันตกและตะวันออกอย่างคนตาบอด คนไร้วัฒนธรรมที่ฝังหัวอยู่กับตะวันตกและตะวันออกนั้นไม่ว่านักเขียน นักพูดในที่สาธารณะได้พากันวิจารณ์สังคม ตลอดจนวรรณกรรม เทคโนโลยี และความรอบรู้ของเราไปในทางเสียหาย สิ่งที่เรามิเฝ้าระวังหรือมากก็ได้ถูกทำให้เห็นว่า ความสามารถของเราที่ตกทอดกันมานั้นต่ำด้วยค่า และในขณะที่เดียวกันก็ขยายวัฒนธรรมของตะวันตกนั้นให้สำคัญใหญ่โต ทั้ง ๆ ที่ในบางเรื่องบางประการนั้นเป็นเรื่องโง่งเขลาเลอะเทอะและน่าหัวเราะ และพวกนี้ได้บังคับประชาชาติให้ต้องยอมรับเอาวัฒนธรรมเช่นนั้นโดยการยกย่องสรรเสริญ แม้ในสมัยของเราก็เห็นกันอยู่ ตัวอย่างเช่น ถ้าหนังสือหรือบทความหรือคำสอนใดหากมีคำของชาวต่างประเทศมาก หนังสือนั้นหรือคำสอนนั้นมักจะได้รับคำแนะนำให้อ่าน และผู้เขียนหรือผู้กล่าวถึงข้อความนั้นก็มักได้รับการแนะนำให้อ่าน และผู้เขียนหรือผู้กล่าวถึงข้อความนั้นก็มักได้รับคำแนะนำว่าเป็นปัญญาชน ในระบบการเรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของพื้นเมืองเราก็เช่นกัน ชื่อต่าง ๆ จากตะวันตกหรือตะวันออก ได้กลายเป็นเรื่องที่ดีชื่อว่าเจริญและ

จะได้รับการชื่นชมจากสังคม และโดยคนประเภทนี้ไม่ว่าจะเกี่ยวกับสิ่งใดตั้งแต่ "โนเปส" จนถึง "หลุมฝังศพ" ชื่อเรียกตามคำานานพื้นเมืองเป็นเรื่องล้าสมัยและเป็นสัญลักษณ์ของผู้ไม่ก้าวหน้า ความคลั่งต่อตะวันตกนั้นได้ครอบคลุมไปทั่วสาขาต่าง ๆ หากลูกหลานของเราเกิดมีชื่อตามแบบตะวันตกพวกเขาจะรู้สึกภาคภูมิใจ แต่หากตั้งชื่อตามพื้นเมืองพวกเขาจะรู้สึกมีความระทมทุกข์และล้าหลัง ชื่อของถนนหนทาง ห้างร้าน บริษัท และร้านขายยา ร้านขายหนังสือ แม้แต่ข้อความที่เขียนตามวัตถุสิ่งของและสรรพสิ่งอื่น ๆ จะดูเหมือนว่าดีขึ้นมากทีเดียวหากใช้ภาษาต่างประเทศ แม้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นสิ่งที่ทำขึ้นตามพื้นบ้านของเรา ก็จะเป็นการประกันว่าได้รับการต้อนรับที่ดีจากประชาชนหากใช้ชื่อเรียกเป็นภาษาต่างประเทศ กิริยาอาการของคนตามจริตของพวกเขา ยุโรปเข้ามามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของประชาชนในสังคมของเราในการดำรงชีวิตทุก ๆ ด้าน มันได้กลายเป็นเรื่องของความภาคภูมิใจและเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้า ในทางตรงกันข้าม การประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรานั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งความล้าสมัยและล้าหลัง ในการรักษาความเจ็บป่วยนั้น ไม่ว่าความเจ็บป่วยนั้นจะรักษากันได้ตามพื้นบ้านก็ตาม เขาต้องไปรับการรักษายังต่างประเทศ และต้องปฏิเสธหรือทำให้ต่ำต้อยด้อยลงซึ่งความสามารถของหมอที่เป็นคนของเราเองตามคำโฆษณาของพวกที่มีนเมาด้วยวัฒนธรรมตะวันตกหรือตะวันออก การไปทำการรักษาที่ยังประเทศอังกฤษหรือฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกาหรือมอสโคว์นั้นเป็นเรื่องอันภาคภูมิใจปลื้มใจแก่ชาวอิหร่าน แต่การไปสู่มักกะฮ์หรือสถานศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เพื่อการจาริกแสวงบุญนั้นเป็นเรื่องของความล้าหลัง ความไร้ประสิทธิภาพต่อศาสนา และเรื่องเกี่ยวกับจิตใจนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาชน ตรงกันข้าม การอุทิศตนให้แก่ศาสนาหรือแก่เรื่องราวแห่งจิตวิญญาณนั้น กลายเป็นเรื่องล้าหลังและปฏิเสธต่อความเจริญก้าวหน้า"

ในปัจจุบันนี้มีประเทศที่เรียกได้ว่า เป็นแบบพื้นตะเมนตัลลิสต์ (คือ ผู้หันกลับไปสู่อิสลามดั้งเดิม) อยู่ 3 ประเทศด้วยกัน คือ ซาอุดีอาระเบีย ปากีสถาน และอิหร่าน ซาอุดีอาระเบีย และปากีสถานนั้น ประชาชนส่วนใหญ่เป็นซุนนี แต่อิหร่านเป็นชีอะฮ์ ฉะนั้นความร่วมมือกันจึงเป็นไปได้ เพราะมีความขัดแย้งระหว่างซุนนี-ชีอะฮ์

สำหรับชาอูตืออาระเบียนั้นยึดถือคำสอนแบบอิสลามบริสุทธิ์ดั้งเดิม (Puritan) ของซัยด์ มุฮัมมัด อิบน์ अबดุลวะฮาบ (1703-1792) แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความจำเป็นต้องทำตนให้ทันสมัย เนื่องจากต้องการให้ประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรม และเนื่องจากการยอมเป็นพรรคพวกของสหรัฐอเมริกา ประเทศจึงกลายเป็นเซคคิวลาร์ และนิยมตะวันตกไปโดยปริยาย กล่าวได้ว่า ชาอูตืออาระเบียในปัจจุบันนี้ได้ถูกสูญเสียความเป็นพันธะเมนตลิสต์ที่แท้จริงไป เหลือแต่เงาของลัทธิอยู่นอยู่ (ไตรรัตน์ สุนทรประภัสสร, 2528 : 174-175)

ถึงแม้ว่าชาอูตืออาระเบียจะมีอิทธิพลต่อประเทศในอ่าวเปอร์เซียอีก 5 ประเทศ (คือ บาห์เรน สหรัฐ-อาหรับเอมิเรตส์ โอมาน กาตาร์ และบาห์เรน) ก็ตาม แต่ประเทศเหล่านี้ก็ออกจะปลอดจากความขัดแย้ง ระหว่างพวกพันธะเมนตลิสต์กับพวกเซคคิวลาร์มากกว่า ทั้งห้าประเทศยังรับนับถือกฎหมายชะรีอะฮ์ แต่ในการปฏิบัติไม่เข้มงวดเหมือนชาอูตืออาระเบีย ในชีวิตสังคมก็รับเอาความทันสมัยอย่างมากมาใช้โดยยอมให้หันเหไปจากชะรีอะฮ์ นอกจากนั้นเนื่องจากประชาชนของประเทศเหล่านี้ถึงเกือบร้อยละ 80 เป็นผู้อพยพมาจากประเทศต่าง ๆ เช่น อียิปต์ อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ ศรีลังกา และประเทศมุสลิมต่าง ๆ ในแอฟริกา บรรยากาศจึงเป็นลักษณะเสรียิ่งขึ้น ทำให้ความเข้มงวดทางศาสนายิ่งหย่อนไป นอกจากนั้นการแพร่หลายของระบบการศึกษาแบบตะวันตกในรัฐเหล่านี้ ยิ่งทำให้มีลักษณะนิยมตะวันตกและเซคคิวลาร์ยิ่งขึ้นด้วย พวกเสรีนิยมและพวกนิยมซ้ายก็ทำงานกันอย่างลับ ๆ แต่กระนั้นก็ดี ฝ่ายพันธะเมนตลิสต์ก็ยังมืองค์กรที่มีอำนาจมาก ชื่อ ญัมฮียาต อัล-อิสละฮ์ อัล-ฮิจญ์ติมาฮ์ (Jamiyat al-islam al-Jitima I) หรือสมาคมปฏิรูปสังคมซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่คูเวตของพวกซุนนี มีวิธีการคล้ายคลึงกับของขบวนการภราดรภาพมุสลิมในอียิปต์ ออกหนังสือพิมพ์อัลมุญญ์ตะมะฮ์ (Al-Mujtarma) ซึ่งมีผู้อ่านอย่างกว้างขวาง สนับสนุนระบบเจ้าขุนมูลนาย (Feudalism) ในชาอูตืออาระเบีย และต่อต้านการตั้งรัฐบาลมุสลิมในอียิปต์ ลิเบีย ตูนิเซีย และแอลจีเรีย นอกจากนั้นยังมีมืองค์การดาร์ตเตฮ์ดีด (Dar al-Tawhid) ในคูเวตซึ่งเป็นของฝ่ายซัยดี ได้รับการสนับสนุนจากประเทศอิหร่านของอิมามโคมัยนี แต่การที่พวกพันธะเมนตลิสต์ ซุนนีร่วมมือ

กับฝ่ายพันธะเมนตลิสต์ซัยดีนี้ กลับทำให้พวกผู้ปกครองของประเทศในอ่าวเปอร์เซียหันกลับไปหาพวกเสรีนิยมและเซคคิวลาร์สดีให้สนับสนุนโดยการให้งานทำและให้เครื่องล่อใจอย่างอื่น ๆ

พวกพันธะเมนตลิสต์ที่เป็นซุนนีนั้นจำกัดอยู่ แต่ในชาวมุสลิมที่มีเชื้อชาติพื้นเมือง ซึ่งมีความเอือมระอาต่อการสะสมทรัพย์สินสมบัติและอำนาจของพวกผู้นำอาหรับชาวพื้นเมือง และการมั่วสุมกับอบายมุข กามราคะ และการผิดศีลธรรมต่าง ๆ โอมานเป็นที่อยู่ของชาวมุสลิม อิบาดี ซึ่งเป็นเชื้อสายของพวกคอรินญะฮ์ (Kharijites) ถึงแม้จะประกาศตัวเป็นพันธะเมนตลิสต์เช่นเดียวกับชาอูตืออาระเบียก็ตาม แต่มีวิธีการในเรื่องรัฐและสังคมแตกต่างกัน ประเทศถูกปกครองด้วยราชวงศ์อะบูซาอิดได้มีการแข็งข้อต่อราชวงศ์นี้เกิดขึ้นหลายครั้ง แต่ก็ถูกบดขยี้่างทารุณด้วยกำลังอาวุธของอังกฤษ บิดาของกษัตริย์กอบูส (Qabus) ในปัจจุบันนี้ต้องสละราชสมบัติให้แก่ไอรส ในเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว กษัตริย์กอบูสพยายามควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ และทำการปฏิรูปให้ประเทศทันสมัยขึ้น การที่พระองค์ต่อสู้กับกฎหมายที่นำโดยคอมมิวนิสต์ซึ่งโซเวียตสนับสนุนเป็นผู้ช่วยเหลือนั้น ทำให้พวกพันธะเมนตลิสต์พอใจ แต่พวกเขาก็ยังไม่พอใจในนโยบายนิยมอังกฤษ และช่วยเหลือชาวปาเลสไตน์อย่างไม่เต็มใจของพระองค์อยู่ ในประเทศนี้ไม่มีความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจทางศาสนากับทางโลกเพราะกษัตริย์ทรงจัดการให้สองฝ่ายมีความสมดุลกันได้เป็นอย่างดี ในระยะหลัง ๆ นี้ พระองค์ทรงเข้ามาใกล้ชิดพวกเพื่อนบ้านมากขึ้น และให้การสนับสนุนแก่วิถีทางหนักกำลังของชาวอาหรับด้วย (ไตรรัตน์ สุนทรประภัสสร, 2528 : 180-183)

สำหรับประเทศในอ่าวเปอร์เซียโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว หากอิหร่านของอิมามโคมัยนีและลิเบียของกัศดาคีสนับสนุน พวกพันธะเมนตลิสต์อย่างแข็งขันแล้วก็เป็นอันตรายต่อราชวงศ์ที่กำลังปกครองอยู่ได้

การเกิดขึ้นของรัฐอิสลามในอิหร่านนั้นได้ออกให้เกิดความไม่พอใจแก่สหรัฐอเมริกาและมหาอำนาจอื่น ๆ เช่น รัสเซีย เนื่องจากอิสลามมีหลักการมั่นคงในเรื่องความศรัทธาในพระเจ้าเป็นเจ้า แต่อุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์นั้นปฏิเสธพระเจ้า เศรษฐกิจของอิสลามห้ามเกี่ยวข้องกับการกิน

ดอกเบีย แต่ระบบดอกเบียกลับเป็นหัวใจของระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นรากเหง้าของการกดขี่ขูดรีด เศรษฐกิจทุนนิยมจึงคัดค้านหลักการอิสลามทุกอย่าง

ขบวนการนักต่อสู้มุสลิมในรูปแบบที่เรียกว่าฟัน-ตะเมนตัลลิสต์นั้นถูกรัฐบาลประเทศอาหรับต่าง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งคุกคามในระดับต่าง ๆ กันก็จริง แต่ตอนที่ยังมีได้ถูกยึดถือเป็นระบอบการปกครองอย่างในอิหร่านมันก็ยังมิได้เป็นปัจจัยหนักหนาอะไรในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาหรับ อย่างไรก็ตามปฏิวัติของประเทศไทยอาหรับที่มีต่าง ๆ กันต่อสาธารณรัฐอิสลามอิหร่านได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญของความไม่ลงรอยกันระหว่างประเทศอาหรับ และจะคงเป็นอยู่อย่างนั้นตราบนานเท่าที่อิหร่านจะส่งออกการปฏิวัติของตน (Mansfield, 1988 : 483)

เอกสารอ้างอิง

- จรัญ มะลูลีม และเสาวนีย์ จิตต์หมวด, บรรณาธิการ. 2535. *ความเป็นจริงในวันออกกลาง*. กรุงเทพฯ : ทางนำ.
- จรัญ มะลูลีม กิติมา อมรทัต พรพิมล ตรีโชติ. 2539. *ไทยกับโลกมุสลิม : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม*. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไตรรัตน์ สุนทรประภัสสร. 2528. "สงครามและการปฏิวัติอิหร่าน", *เดลินิวส์*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- อิมรอน มะลูลีม 2534. *ปรัชญาอิสลาม*. กรุงเทพฯ : ทางนำ.
- อบุล หะซัน อะลี นัดวี ม.ป.ป. *อารยธรรมตะวันตก อิสลาม และมุสลิม*. แปลโดย กิติมา อมรทัต และอิมรอน มะลูลีม. กรุงเทพฯ : ส.วงศ์เสงี่ยม.
- อยาตุลลอฮ์ โคมันี. 2533. *พินัยกรรมของท่านอิมามโคมันี*. แปลโดย มุฮัมหมัด อัมชะห์. กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน.

- Abdul Hai, S. 1982. *Muslim Philosophy*. Dhaka : Islamic Foundation Bangladesh.
- Ali, A.S. 1978. *The Spirit of Islam : A History of The Evolution and Ideal of Islam*. Bombay : B I. Publication,
- Armstrong, H.C. 1932. *Attarturk*. S.I. : Grey Wolf.
- Braudel, F. 1993. *A History of Civilization*. Translated by Mayne R. New York : Penguin Book.
- Cleveland, W.L. 1994. *A History of Modern Middle East*. Oxford : Westview.
- Craw, R.E. and Others, eds. 1990. *Arab Nonviolent Political Struggle in the Middle East* London : Lynne Reinner Publishers.
- Lewis, B. 1995. *The Middle East*. London : Weidenfeld & Nicolson.
- Lewis, B., ed. 1976. *The World of Islam*. London : Thames and Hudson.
- Mansfield, Peter. 1988. "Inter Arab Relations" in Mostyn, T. and Hourani, A., eds. *The Cambridge Encyclopaedia of the Middle East and North Africa*, pp. 481-482. Cambridge : Cambridge University Press.
- Mostyn, T. and Hourani, A., eds., 1988. *The Cambridge Encyclopaedia of the Middle East and North Africa*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Murtaza As'adi. 1996 "Unity or Independence", *Echo of Islam*. 146 (August), 40.
- "United States VS Iran". 1996. *Echo of Islam*. 147 (September),
- Zakaria, R. 1988. *The Struggle within Islam*. S.I. : Penguin.